

ПАНДЕЛИС КАЛАИДЗИДИС

БОГОСЛОВСКА АКАДЕМИЈА У ВОЛОСУ

ПРЕДАВАЧ СИСТЕМАТСКЕ ТЕОЛОГИЈЕ, HELLENIC OPEN UNIVERSITY

ИСТРАЖИВАЧ, KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

pkalaitz@acadimia.org

УДК: 271.2-76

ПРИМЉЕНО: 24. 01. 2018.

ОДОБРЕНО: 27. 02. 2018.

ПРАВОСЛАВНА ТЕОЛОГИЈА МИСИЈЕ: СУОЧАВАЊЕ СА ИЗАЗОВИМА ГЛОБАЛНОГ СВЕТА

Сажетак: Превласт евхаристијске еклисиологије половином прошлог века, довела је до потцењивања мисије и мисионарског рада. Истовремено, то је значило извесни анимозитет према активизму и социјалном ангажману. Овај рад показује значај мисије и колико њен недостатак утиче на негативан начин на православну теологију. Користећи историјске примере показаћемо да православље, источно и оријентално, нуди чврсту и утемељену теологију мисије. Мисија није само ширење хришћанске поруке људима који не знају за хришћанство, него још и више развијање свести о дубини изазова глобалног света. Црква окренута ка мисији, не може остати равнодушна на ове изазове. Кроз ову студију, показали смо да је мисија сама суштине Цркве, тј. није ништа мање конститутивна за Цркву од Евхаристије, и да је мисија имплементација и наставак Христове заповести у историји: „... и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светог Духа“ (Мт 28, 19). ► *Кључне речи:* мисија, евхаристија, повратак Оцима, глобални свет, литургија, евхаристијска еклисиологија.

1. УВОД

Једно од обележја обнове православне теологије у 20. веку, заједно са „повратком Оцима“ и ослобођењем православне теологије од „вавилонског ропства“ западне теологије, јесте превласт Евхаристије и евхаристијске еклисиологије, праћена потцењивањем мисије и мисионарског рада. Као резултат тога, многи богослови „нео-патристичког“ тренда, а посебно теолози 60-их година, у грчком контексту, сигурно због њиховог претходног ангажовања (и каснијег разочарања) у пијетистичка и религијска братства као што су „ЗОИ“ (ΖΩΗ), показују један анимозитет и непријатељство према било ком облику активизма и организованог колективног напора. Хришћанска мисија је једна од жртава ових предрасуда, али захваљујући раду

унутарправославног мисионарског центра „Порефтендес“ (<http://porefthentes.gr/en/>), као и архиепископу Анастасију албанском (рођеном 1929),¹ Елиасу Вулгаракису (1927–1999)² и Петросу Василијадису (рођеном 1945),³ почели смо да схватамо проблематично наслеђе „теологије 60-их година“ (у грчком контексту) коначно прихватајући оно што је очигледно, тј. да је мисија имплементација и континуитет Христове заповести: „Идите и научите све народе, крстећи их у име Оца, Сина и Светог Духа“ (Мт 28, 19). Позајмљујући анализу грчког богослова нове генерације, др Хараламбоса Вендиса:

Ово је прекретница за Православну теологију, до овог дана бивајући у стиску литургијске интроверзије која види слављење евхаристије својим главним, ако не ексклузивним задатком, на уштрб паралелних активности, као што је проповедање Јеванђеља свету. За ову напомену, ми смо дубоко захвални богословској способности Атанасија Папатанасију, тренутног уредника СИНАКСИСА (часопис), упорно показујући да је мисија ништа мање конститутивна за Цркву од Евхаристије, потез који недвосмислено указује на значајан коректив на претпостављени „монизам“ Зизјуласове евхаристијске еклисиологије.⁴

¹ Видети Archbishop Anastasios (Yannoulatos) of Albania, *Mission in Christ's Way* (Brookline, MA: Geneva: Holy Cross Orthodox Press-WCC Publications, 2010).

² Видети Elias Voulgarakis, *Mission: Paths and Structures* (Athens: Armos, 1989); Elias Voulgarakis, *Christianity and the World: In Search of a Contemporary Christian Discourse* (Athens: Armos, 1993); Elias Voulgarakis, "Orthodox Mission", у: *Dictionary of Mission: Theology, History, Perspectives*, приредили Karl Müller, Theo Sundermeier, Stephen B. Bevans, Richard H. Bliese (Maryknoll, NY: Orbis Books, 1997), 334–338.

³ Видети Petros Vassiliadis, *Eucharist and Witness. Orthodox Perspectives on Unity and Mission of the Church* (Geneva-Boston: WCC-Holy Cross Press, 1998); Petros Vassiliadis, "Eschatology and the Mission of the Church: An Homage to Dumitru Stăniloae", у: *Anuarul Facultății de Teologie "Patriarhul Justinian, Lucrările Congresului "Dumitru Stăniloae*, приредио Constantin Coman (Editura Universității București, IV, 2004), 123–135; Petros Vassiliadis, "Reconciliation as a Pneumatological Mission Paradigm: Some Preliminary Reflections by an Orthodox", *International Review of Mission*, no. 94 (2005): 30–42; Petros Vassiliadis, "The Missionary Implications of St. Paul's Eucharistic Inclusiveness", у: *The Relevance of Reverend Professor Ion Briaș Work for Contemporary Society and for the Life of the Church*, приредио Nicolae Moșoiu (New Directions in the Research of Church Doctrine, Mission, and Unity, Sibiu: Editura Universității, "Lucian Blaga," 2010), 123–134.

⁴ Haralambos Ventis, "Faltering Steps and Hopeful Perspectives in the Trajectory of Contemporary Greek Theology after the '60s", необјављен рад, презентован у Паризу на Интернационалној конференцији 2010: *Обнова савремене грчке теологије: Од 60-их година до данашњих изазова*, коју је организовала Богословска Академија у Волосу, у сарадњи са Екуменским Центром "Istina", Институтом за Православну теологију "St. Sergius" (Париз), и француским часописом за Православне контакте. О ревалоризацији мисије и о мисији као ко-конститутивним елементом Цркве погледајте такође: Athanasios N. Papathanasiou, *The Church as Mission. Fr Alexander Schmemmann's Liturgical Theology Revisited* (Proche-Orient Chrétien, 60, 2010), 6–41; Athanasios N. Papathanasiou, "Journey to the Center of Gravity: Christian Mission One Century after Edinburgh 1910", у: 2010. *Boston: The Changing Contours of World Mission and Christianity*, приредили Todd M. Johnson, Rodney L. Petersen, Gina A. Bellofatto, Travis L. Myers (Eugene, OR: Pickwick Publications, 2012), 67–83.

2. ПРАВОСЛАВНИ ДОПРИНОС ОБНОВИ ТЕОЛОГИЈЕ МИСИЈЕ У ТОКУ 20. ВЕКА

Православна теологија мисије, уједно са широм обновом православне теологије која се одвијала у двадесетом веку (прво у дијаспори, а затим у многим православним земљама), значајно је допринела глобалној хришћанској заједници и екуменској теологији у разматрању проблема интересовања за мисију. Да набројимо неколико доприноса:

а) утемељење мисионарења у тројичној теологији, тј. схватање мисије по којој њен главни циљ није пропагирање и преношење интелектуалних убеђења, доктрина, моралних заповести, итд., него преношење истинског живота, личносне заједнице, која постоји у Богу. Све се ово одвија до тог степена да Божије мешање у историји буде усмерено на то да човечанство и творевина буду део ове заједнице, самог Божијег живота.⁵

б) Теолошка рефлексивност о харизматичним границама Цркве које када се посматрају са пнеуматолошке (на основу посебне економије Светог Духа) или из сотириолошке (на основу универзалности спасења у Христу) перспективе, прелазе своје канонске границе, обухватајући људе из других хришћанских традиција, или чак и нехришћане.⁶

⁵ Видети Ion Bria, приредио, *Go Forth in Peace: Orthodox Perspectives on Mission* (Geneva: World Council of Churches, 1986), 3; Voulgarakis, *Mission: Paths*, 33–36; Yannoulatos, *Mission in Christ's Way*: 7–8, 128–129; Petros Vassiliadis, *Unity and Witness: Orthodox Christian Witness and Interreligious Dialogue. Handbook of Mission* (Athens: Epikentro Publications, 2007), 192–194; Petros Vassiliadis, *Introductory Remarks, Orthodox Perspectives on Mission* (Oxford: Regnum Books International, 2013), 4–5; Patriarch Daniel Ciobotea, "Significance of the Trinitarian Theology for the Life and the Mission of the Church", *International Journal of Orthodox Theology*, no. 1.1 (2010): 28–32; Metropolitan Geevarghese Mor Coorilos, "Mission and Inter-religious Dialogue: Some Orthodox Perspectives", у: *Orthodox Handbook on Ecumenism*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald et alii. Resources for Theological Education: "That They All may Be One" (John 17: 21), (Volos: Volos Academy Publications (у сарадњи са: WCC Publications, Geneva, and Regnum Books International, Oxford, 2014, 831–837, посебно 831–834)). Уп. Athanasios N. Papathanasiou, "The 'Generation of '60s': Suspicion, Creativity, Embarrassment", у: *Turmoil in Postwar Theology: The Theology of '60s*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Athanasios N. Papathanasiou, Theophilos Ambatzidis (Athens: Indiktos Publications, 2009), 389–390; Metropolitan Geevarghese Mor Coorilos, "Mission Toward Fullness of Life", у: *Encountering the God of Life: Report of the 10th Assembly of the World Council of Churches*, приредили Erlinda N. Senturias and Theodor A. Gill, Jr. (Geneva: WCC Publications, 2014), 118–119. Овакав Тројични темељ мисије сада се огледа у новој Мисији Светског Савета Цркава и евангеличком делу *Заједно ка животу: Мисија и евангелизација у промени пејзажа*, које је припремила Комисија за Светску Мисију и евангелизацију. Видети Jooseop Keum, приредио, *Together Towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes* (Geneva: WCC Publications, 2013).

⁶ Georges Florovsky, "The Boundaries of the Church", у: *Ecumenism I: A Doctrinal Approach*, vol. 13, Сабрана дела Georges Florovsky (Vaduz, Europa/Belmont, MA: Büchervertriebsanstalt, 1989), 36–45; Georges Florovsky, "The limits of the Church", *Church Quarterly Review* (1933): 117–131; Georges Florovsky, "The Doctrine of the Church and the Ecumenical Problem", *The Ecumenical Review*, no. 2–3 (1950): 152–161; Georges Khodr, "Christianity in a Pluralistic World-The Economy of the Holy Spirit", *The Ecumenical Review*, no. 23. 2 (1971): 118–128; исти рад је такође објављен у: *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements 1902–1975*, приредио Constantin G. Patelos

в) Мисија као служење и „Литургија после Литургије“; подсетимо се иницијатора ове идеје архиепископа Анастасија (Јанулатоса) и њеног главног пропагатора — Јована Брију. У православној традицији „Литургија после Литургије“ повезује евхаристијско сабрање са социјалном праксом или акцијом. Литургијски живот са животом света и ангажовањем у корист сиромашних и маргинализованих ширећи литургијски етос дељења и братства ван олтара у свакодневни живот. Тако православље шаље даље своју поруку, „у миру“, да сведочи евхаристијско искуство свету.⁷ У новије време православни теолози

(Geneva: World Council of Churches, 1978): 297–307; Georges Khodr, “An Orthodox Perspective of Inter-Religious Dialogue”, *Current Dialogue*, no. 19, (1991): 45–64; Ioannis Karmiris, “The Universality of the Salvation in Christ”, *Theologia*, 51 (1980): 645–691 и др. 52 (1981): 14–45; Ioannis Karmiris, *The Salvation of the People of God Outside the Church* (Athens, 1982); Archbishop Anastasios (Yannoulatos), *A Theological Approach to Understanding Other Religions, Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, превод Pavlos Gottfried (Crestwood, NY/Geneva: St. Vladimir’s Seminary Press/WCC Publications, 2003), 127–153; Kalistos Ware, “‘The Light that Enlightens everyone’: The Knowledge of God among non-Christians”, *Greek Orthodox Theological Review*, no. 44 (1999): 557–584; Ioan Sauca, “The Church Beyond our Boundaries/The Ecumenical Vocation of Orthodoxy”, *The Ecumenical Review*, no. 56. 2 (2004): 211–225; Petros Vassiliadis, “The Eucharist as an Inclusive and Unifying Element in the New Testament Ecclesiology”, у: *Einheit der Kirche im Neuen Testament*, приредили А. Alexeev-Ch. Karakolis-U. Luz (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008), 121–145; Petros Vassiliadis, “Interfaith dialogue as a Missiological Issue: Reconciliation as a New Mission Paradigm”, у: *Philia and Koinonia: Festschrift in Honor of Professor Gregorios Ziakas* (Thessaloniki: Vanias Publications, 2008), 647–662; Vassiliadis, “The Missionary Implications”: 123–134; Athanasios N. Papathanasiou, “If I cross the boundaries, you are there! An affirmation of God’s action outside the canonical boundaries of the Church”, *Communio Viatorum*, no. 53. 3 (2011): 40–55; Emmanuel Clapsis, *The Boundaries of the Church: An Orthodox Debate, Orthodoxy in Conversation: Orthodox Ecumenical Engagements* (Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 2000), 114–126; Emmanuel Clapsis, “Inter-religious Dialogue and Universal Salvation”, *Theologia*, 84 (2013): 81–104; Athanasios Vletsis, “Return to Orthodoxy: What is the Model of Church’s Unity for the Orthodox Church?”, у: *The Ecumenical Dialogue in the 21st Century: Festschrift for Emeritus Professor Petros Vassiliadis*, приредили Ioannis Petrou, Stylianos Tsompanidis, Moschos Gkoutsioudis (Thessaloniki: Vanias Publications, 2013), 115–131; Athanasios Vletsis, “Orthodox Ecclesiology in Dialogue with other understandings of the Nature of the Church”, у: *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald, 639–646; Stylianos Tsompanidis, “The Church and the Churches in the Ecumenical Movement”, *International Journal for the Study of the Christian Church*, no. 12 (2012): 148–163; Cyril Hovorun, “Borders of Salvation: Reading Fathers with Russian Theologians”, у: *Für uns und für unser Heil: Soteriologie in Ost und West. Forscher aus dem Osten und Westen Europas an den Quellen des gemeinsamen Glaubens. Studententagung, Erztergom*, приредили Theresia Hainthaler, Franz Mali, Gregor Emmenegger and Manté Lenkaiyté Ostermann 3–5. Oktober 2012. (Innsbruck-Wien: Tyrolia-Verlag, 2014), 313–322.

⁷ Видети Ion Bria, *The Liturgy after the Liturgy: Mission and Witness from an Orthodox Perspective* (Geneva: WCC Publications, 1996); уп. Ion Bria, “The Liturgy after the Liturgy”, *International Review of Mission* (У даљем тексту наведено као IRM), no. 67 (1978): 265, 86–90; Ion Bria, *Martyria-Mission: The Witness of the Orthodox Churches Today* (Geneva: World Council of Churches, 1980); Bria, *Go Forth*; видети такође Archbishop Anastasios (Yannoulatos), *A Clarification of the Phrase: ‘The Liturgy after the Liturgy’, Mission in Christ’s Way: An Orthodox Understanding of Mission*, 94–96 (где архиепископ Анастасиос тврди очинство идеје и термина „Литургија после Литургије“); Al. Papaderos, “Liturgical Diakonia”, у: *An Orthodox Approach to Diakonia. Consultation on Church and Service. Orthodox Academy of Crete, November 20–25, 1978*, приредио George Tsesis (Geneva: WCC

из источне и оријенталне породице, понављајући патристичке увиде који се тичу ослобођења и светиње братства, али такође и увиде латиноамеричког језуитског теолога Џон Собрина и његове идеје да Бог преферира помагање сиромашним, покренули су израз „Литургија после Литургије.“ Према грчком православном теологу Атанасију Н. Папатанасију:

Пут према свету није једноставно резултат Евхаристије, него је и предуслов. Другачије говорећи, нама није довољна само „Литургија после Литургије“ него нам је потребна „Литургија пре Литургије“. *Литургија пре Литургије* је тајна љубави. Ако солидарност, пут ка Другом, и позивање Другог у Царство Божије нису услови и конститутивни елементи Литургије, онда Литургија ризикује да пада у чист ритуализам, то јесте — уверење да само покретима и ритуалима, без других услова, аутоматски задобијамо спасење.⁸

Геваргез Мор Курилос поставља идеју мисије као „Литургију пре Литургије“, као претпоставку аутентичног евхаристијског сабрања (Мт 4, 23–24) и као начин да се превазиђе дискриминација људи с обзиром на касту, расу или пол. Индијски православни епископ Јаковитске Сиријске Православне Цркве у том контексту поставља круцијално питање: „Шта је Свето Причешће без социјалног причешћа?“ Овим он говори да изазов лежи у постављању „Литургије после Литургије“ (служба лечења и помирења) пре, а не после Литургије.⁹

г) Превазилажење мисије као универзалног прозелитизма, али и његове агресивне праксе утемељене на христомонистичкој перспективи, праћено је колонијалистичко-империјалистичком експанзијом. Сходно томе, мисија се разумева у смислу заједничког хришћанског сведочења и међурелигијског дијалога.¹⁰

Publications, 1980), 17–46; Stylianos Ch. Tsompanidis, *Meta-liturgia: The Orthodox Contribution in the Common Christian Witness for Justice, Peace, and Integrity of Creation* (Thessaloniki: Pournaras Publications, 2009); Petros Vassiliadis, “Orthodox Christianity [and Politics]”, у: *God’s Rule: The Politics of World Religion*, приредио Jacob Neusner (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2003), 85–105, 95; Dragica Tadic-Papanikolaou, “Orthodox Contributions for the Understanding and Practice of Diakonia (the ‘Liturgy after Liturgy’)”, у: *Orthodox Handbook on Ecumenism*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald et alii, 725–732.

⁸ Papathanasiou, “Journey to the Center”, 70–71.

⁹ Geevarghese Mor Coorilos, “Mission as Liturgy Before Liturgy”, у: *Orthodox Perspectives on Mission*, приредио Petros Vasiliadis, 175–180.

¹⁰ Ion Bria, “Common Witness”, у: *Dictionary of the Ecumenical Movement*, приредили Nicolas Lossky, José Míguez Bonino et alii (Geneva: WCC Publications, 2002), 1208; Petros Vassiliadis, *Unity and Witness*, 59–71; Metropolitan Geevarghese Coorilos, “Mission and Inter-religious”, 831–837; John Njoroge, “Common Mission as a Task for Orthodox Involvement in Ecumenism”, у: *Orthodox Handbook on Ecumenism*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald et alii, 685–689; Fr. Lev Gillet (1893–1980), француски конвертит у православље, у једном давно објављеном раду 1942. (“Dialogue with Trypho”, *IRM*, no. 31, (1942): 172–179), говорећи о мисији на Јевреје, а на основу праксе и теологије у раној цркви (нарочито мученици и апологета Јустин у 2. веку), предложио је ново разумевање мисије као дијалога, а не само као једностраног кретања ка другима. Athanasios N. Papathanasiou, “Tradition as Impulse for Renewal and Witness”, *IRM*, no. 100 (2011): 205.

д) Схватање Евхаристије као догађаја мисије: или речима оца Јована Брије: „Место где свет постаје царство је евхаристијско сабрање, где сва твар, представљена хлебом и вином бива промењена Духом Светим у тело и крв Васкрслог Христа, дакле, у Царство Божије. Евхаристија је по себи, дакле, догађај мисије, динамично срце црквене заједнице у којој и мушкарци и жене проналазе своју службу служења и мисије.”¹¹

Према претходно споменутиим теолозима, као и према Никосу Нисиотису,¹² Елијасу Вулгаракису,¹³ архиепископу Араму Кешишијану¹⁴ или митрополиту Геваргезу Мор Остатиосу,¹⁵ православље, источно и оријентално, понудило је чврсту и утемељену теологију мисије.

Треба додати да је у двадесетом веку православна мисија имала значајну предност у већини случајева (у односу на западне мисионаре), будући да је била удаљена од колонијалистичких покушаја, експанзије политичких пројеката, или агресивног прозелитизма,¹⁶ стога што је углавном пратила мисионарске примере и методе ранохришћанских мисионара са Истока као што су: Света Нина Грузијска (IV век), Свети Григорије Јерменски (IV век), Свети

¹¹ Bria, *Go Forth*, 66; Emmanuel Clapsis, “The Eucharist as Missionary Event in a Suffering World”, *Orthodoxy in Conversation: Orthodox Ecumenical Engagements*, 191–197.

¹² Уп Nikos A. Nissiotis, “The Ecclesiological Foundation of Mission from the Orthodox Point of View”, *The Greek Orthodox Theological Review*, no. 7 (1961–62): 22–52; Nikos A. Nissiotis, “The witness and the Service of the Eastern Orthodoxy to the One and Undivided Church”, *The Ecumenical Review*, no. 14 (1962): 192–202; Nikos A. Nissiotis, “La présence dynamique et la mission de l’Eglise locale dans le monde d’aujourd’hui”, у: *Eglise locale et église universelle*, Chambésy: Les éditions du Centre orthodoxe (1981), 309–327.

¹³ Elias Voulgarakis, “Mission and Unity from the Theological Point of View”, *IRM*, no. 54 (1965): 298–307; Elias Voulgarakis, *The Greek Orthodox Missionary Philotheos: The First Modern Greek Mission Novel*, репринт из “Porefthentes-Go Ye” (Athens, 1970); Elias Voulgarakis, “Missionsangaben in den Briefen der Asketen Barsanuphius und Johannes. Einleitende Gedanken und eine Unteruchung”, у: *Philoxenia: Prof. Dr. Bernhard Kötting gewidmet von seinen Schülern*, приредио Anastasios Kallis (Münster: Aschendorff, 1980), 281–307; Elias Voulgarakis, “The Church of Greece”, у: *Martyria/Mission: The Witness of the Orthodox Churches Today*, приредио Ion Bria (Geneva: WCC, 1980), 115–121; Elias Voulgarakis, “A Lesson in Evangelism: The Lives of Cyril and Methodius”, *IRM*, no. 74 (1985): 230–236; “Orthodox Mission”, у: *Dictionary of Mission: Theology, History, Perspectives, Maryknoll*, приредили Karl Müller, Theo Sundermeier, Stephen B. Bevans and Richard H. Bliese (NY: Orbis Books, 1998), 334–338; Voulgarakis, *Mission*, 33–36.

¹⁴ Archbishop Aram Keshishian, *Orthodox Perspectives on Mission* (Oxford: Regnum Lynx, 1992).

¹⁵ Metropolitan Mar Ostathios, “Worship, Mission, Unity—These Three. Response to Bishop Mortimer Arias”, *IRM*, no. 65 (1976): 41–42; Metropolitan Mar Ostathios, “Divine Sharing: Shape of Mission for the Future”, *IRM*, no. 76 (1987): 18–19; Metropolitan Mar Ostathios, “Kingdom of God and Identification with the Poor”, *IRM*, no. 69 (1980): 503–507; Metropolitan Mar Ostathios, “Conviction of Truth and Tolerance of Love”, *IRM*, no.74 (1985): 490–496; Metropolitan Mar Ostathios, “Divine Sharing” *IRM*, no. 76 (1987): 16–20.

¹⁶ Bria, *Go Forth*, 64–65: “Православље је поносно на своју спољну мисионарску традицију која није извршена у духу колонијализма, већ са намером прилагођавања вере манирима, језику, традицији и начину живота људи на које се односи Еванђеље. Где год је Православље сада активно у једном таквом задатку мора да задржи и прошири тај метод.”

Иларион Газијски из Палестине (IV век), Свети Фруентије Етиопијски (IV век), монаси Египта, Палестине и Сирије (IV и V век), Свети Јован Златоусти (V век), Свети Евтимије (V век), Свети Сава (VI век). Православна мисија је пратила и опонашала посебно Византинце из 9. века, Свету браћу Кирила и Методија, словенске апостоле из Солуна. Њих је изабрао патријарх Константинопоља, Фотије; у потпуности поштујући говорни језик (одбацујући западну доктрину о три света језика: хебрејски, грчки, латински) они су превели Библију и литургијске текстове, као и различите обичаје и локалну културу тих народа, а такође су радили и на стварању новог писма за потребе словенског народа.¹⁷ Као што је с правом истакао протестантски теолог и стручњак за православне мисије Џејмс Ј. Стамулис:

Превод Библије и рад на народном језику у хришћанској мисији је дуго било обележје Православне цркве. Мисионари из Византије доследно су користили ову методу у њиховим напорима да пренесу поруку спасења паганским племенима. Док је Римокатоличка црква инсистирала на универзалној примени латинског језика као језика богослужења, православна теологија диктирала је употребу живог језика народа.¹⁸

Стамулис је учинио један додатни корак у својим говорима и анализама: он је отишао још даље у схватању функције превода, истичући да је то „приступ оваплоћења; превод на народни језик није само превод, већ сâмо отеловљење Божије истине у језику и култури једног народа, те је најбољи знак православне мисије“.¹⁹

Исти пример и метод усвојили су руски апостоли који су били инспирисани принципима византијских мисионара, као што су Стефан Перм (1340–1396) који је радио са људима са северозапада Сибира; Свети Трифун Новгородски (+1583), који је донео Еванђеље Лапонцима; епископ Филотеј Тоболски „апостол Сибира“ (+1727), који је мисионарио у паганским племенима која су живела у неприступачним пределима; Свети Герман Аљашки (1756–1837), који је приступио са љубављу и поштовањем људима на Аљасци, њиховој култури и начину живота (сада се сматра покровитељем православља у Северној Америци); монах Макарије Глукарев (1792–1847), апостол ратних племена алтајских планина; епископ Инокентије Вењаминов (1797–1878), који је успешно завршио свој задатак међу Алеућанима, Ескимима и осталим аљашким племенима, након чега је постао митрополит Московски, а и целе Русије; трговац

¹⁷ Видети Yannoulatos, *Mission in Christ's Way*, 193–195; Dimitri Obolensky, “Sts. Cyril and Methodius, Apostles of the Slavs,” *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, no. 7 (1963), 3–13; Luke Alexander Veronis, *Missionaries, Monks and Martyrs: Making Disciples of All Nations* (Light and Life Publishing, 1994), 28–44. Ion Bria, *Go Forth*, 64–68.

¹⁸ James J. Stamoolis, *Eastern Orthodox Mission Theology Today* (Maryknoll, NY: Orbis, 1986), 62.

¹⁹ Stamoolis, *Eastern Orthodox*, 61. Papatthaniou, *The 'Generation of '60s'*, 384–386; Papatthaniou, “Slanted Eyes, Yet Wide Open. The Mission of the Church in Japan,” *Synaxi*, no. 131 (2014): 80–87.

Сидеников међу Самоједима; лингвиста и теолог Никола Илмински који је представио нове методе превођења међу Татарима; епископ Инокентије Фигуровски, апостол Кине, који је водио Руску православну мисију у Кини од 1896. до 1931. године и био главни епископ Пекинга од 1902. до 1931; архиепископ Николај Касаткин (1836–1912), апостол Јапана, који је дао све од себе да усвоји јапански начин живота, радио напорно не само на евангелизацији, већ такође на „одوماћењу“ Православне Цркве у Јапану.²⁰

Исти мисионарски етос и пракса углавном су карактерисали православне апостоле двадесетог века, евидентно показани од стране архиепископа Анастасија (Јанулатос) Албанског (рођеног 1929), који је у почетку радио (током 70-их и 80-их година) као мисионар у Африци и као професор на Богословском факултету у Атини, а касније (након 1992) видимо га као егзарха и архиепископа Православне Цркве у Албанији; или митрополит Сотирије (Трампас) Писидијски (рођен 1929), скорашњи оснивач и организатор Православне Цркве у Кореји; или чак и Атонит јеромонах Козмас Григоријатис (1942–1989), који је напорно мисионарио у Заиру, и био духовни и материјални покровитељ народу, где је и окончао.

Као што је исправно закључио о. Јован Брија, водећи мисиолог међу православним теолозима:

Да ли систематски испланирано или спонтано и импровизовано, Православне мисије су генерално базиране на покушају да Писмо и Литургија буду лако прихваћене од стране нових хришћана, тако што ће се превести на њихов матерњи језик и тако што ће њихови клирици преузети вођење у „младим црквама“. Велики историјски пример овог приступа јесу Кирило и Методије међу Словенима. Њихов пример је праћен и у модерним временима (пример Светог Николе Јапанског). У наведеним примерима, „одوماћење“ Православља никада није виђено као циљ по себи; нагласак је стављен на културни континуитет између мајке Цркве и ћерке Цркве (литургија, уметност, музика итд.), што чува и одржава осећај јединства саборне Цркве.²¹

Бивајући и само вековима жртва, са једне стране, западне хришћанске агресивности, која је захтевала своју доминантност, експанзију и надмоћност, а са друге стране муслиманских (прво Арабљани, а касније и Отоманско царство)

²⁰ Видети Yannoulatos, *Mission in Christ's Way*, 196–198; Veronis, *Missionaries, Monks*: 45–50; 59–92; Nikita Struve, "Macaire Goukharev, a Prophet of Orthodox Mission", *IRM*, no. 54 (1965), 308–314; Sister Thais, "Archimandrite Macarios: Founder of the Altai Mission in Siberia", *Orthodox Alaska*, no. 4 (1974); Paul D. Garrett, *St. Innocent, Apostle to America* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1979); Barbara S. Smith, *Orthodoxy and Native Americans: The Alaskan Mission* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1980); J. J. Oleksa, "Orthodoxy in Alaska. The Spiritual History of the Kodiak Aleut People", *St. Vladimir's Theological Quarterly*, no. 25 (1981): 3–19; Michael Oleksa, *Alaskan Missionary Spirituality* (New York: Paulist Press, 1987); Michael Oleksa, *Orthodox Alaska* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993); F. A. Golder, *Father Herman, Alaska's Saint* (San Francisco: St. Herman's Brotherhood, 2004).

²¹ Bria, *Go Forth in Peace*, 64.

освајања,²² православно хришћанство је обично било на страни угњетаваних. Стога је оно уживало морални престиж међу колонизованим и потлаченим народима *глобалној јуи* и *Трећеј свеи*. У вези са овим довољно је сетити се само једног примера, особе изузетне популарности и харизме међу афричким народима свих вера, посебно у Кенији²³ — архиепископа Макарија III Кипарског. То је посебно видљиво у начину формирања првих православних заједница у Африци, где је иницијатива дошла од Африканаца, тј. од домаћег становништва, а не као резултат било каквог страног мисионарског рада.²⁴ Овај изузетно значајан догађај сврстао је православље од самог почетка на страну колонизованих и угњетаваних афричких народа. Алудирајући на случај Кеније, који је на много начина сличан случају Кипра, видећемо да:

После Другог светског рата, борба против колонијализма бива интензивнија, и 1952. колонијални ауторитети објављују ванредно стање као резултат деловања Мау Мау гериле. Православна Црква је укинута и њене школе и храмови су

²² Погледати за овај период, између осталог, Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence* (Cambridge University Press, 1968); *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, приредили Benjamin Braude and Bernard Lewis (Teaneck: Holmes & Meier Publishers, 1982); Kenneth Cragg, *The Arab Christian: A History in the Middle East* (Louisville, KY: Westminster/John Knox Press, 1991); Youssef Courbage & Philippe Fargues, *Chrétiens et Juifs dans l'Islam arabe et turc* (Paris: Fayard, 1992); Cl. Lorieux, *Chrétiens d'Orient en terres d'Islam* (Paris: Perrin, 2001); Bruce Masters, *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism* (Cambridge University Press, 2001); *Syrian Christians: The First Thousand Years*, приредио David Thomas (Leiden: Brill, 2001). Уп. такође Bat Ye'Or, *Les Chrétientés d'Orient entre Jihad et Dhimmitude. VIIe-XXe siècles*, Préface de Jacques Ellul (Paris: Les Editions du Cerf, 1991).

²³ Видети Bishop Makarios (Tyllirides), "The Makarios Legacy in Kenya", у: *You Shall Be My Witnesses: Mission Stories from the Eastern and Oriental Orthodox Churches*, приредио Georges Lemopoulos (Katerini, Greece: Tertios Publications, 1993), 121–132; Brian Drohan, "Defying Decolonization: Anticolonial Nationalism and the Greek-Cypriot Liberation Movement", доступан на: <http://imperialglobalxeter.com/2014/10/06/defying-decolonization-anticolonial-nationalism-and-the-greek-cypriot-liberation-movement/>; Stephen Hayes, "Orthodox Mission in Tropical Africa", рад објављен у *Missionalia*, часопису Јужноафричког друштва за мисију, доступан на: <http://www.hchc.edu/missions/articles/articles/orthodox-mission-in-tropical-africa/>; Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954–1959* (Oxford: Clarendon Press, 1998), 25–32. О архиепископу Макарију видети Stanley Mayes, *Makarios: A Biography* (New York: St. Martin's Press, 1981). Што се тиче положаја Православне цркве Кипра према колонизацији видети поглавље 6: *Colonialism and Ethnarchy: The Case of Cyprus, of the work of Victor Roudometof, Globalization and Orthodox Christianity: The Transformations of a Religious Tradition* (New York and London: Routledge, 2014). О православном идентитету као пост-колонијалном или анти-колонијалном, видети George E. Demacopoulos and Aristotle Papanikolaou, "Orthodox Naming of the Other: A Postcolonial Approach", у: *Orthodox Constructions of the West*, George E. Demacopoulos and Aristotle Papanikolaou (New York: Fordham University Press, 2013), 1–22. Aristotle Papanikolaou, "Tradition or Identity Politics: The Role of the 'West' in contemporary Orthodox Theology", у: *Tradition and Dogma: What Kind of Dogmatic Theology Do We Propose for the Present?* (Theology Faculty of Arad, Romania, 2010), 242–250; George Demacopoulos, "History, Post-Colonial Theory, and Some New Possibilities for Retrieving the Theological Past", у: *Neo-Patristic Synthesis or Post-Patristic Theology: Can Orthodox Theology be Contextual?* (Volos Academy Publications).

²⁴ Hayes, *Orthodox Mission*.

затворени од стране колонијалног режима. Многе цркве су спаљене од стране наоружаних сила, а клир је стран у концентрационе логоре. Током овог периода Православна Црква Кеније је третирана од стране Британског колонијалног режима исто као и Руска Православна Црква од стране бољшевика. Одмах након рата Православна Црква брзо расте, након што је укинута 1950-их. Православни хришћани сарадњу са Римокатоличком и Протестантском Црквом сматрали су за сарадњу са режимом, који је желео да дискредитује Православну Цркву и да спроведе пропаганду против ње.²⁵

Није онда изненађујуће да су западне мисије у Африци третирале са дозом сумње афричко православље. Као што је карактеристично приметио епископ Макариос (Тилиридис — сада митрополит Најробија у Кенији, Грчке православне патријаршије Александрије и целе Африке):

Оне православне мисије које су почеле пре 1950. године нису сматране за „мејн-стрим“ од стране установљених римокатоличких и протестантских мисија, јер су идентификоване са афричким црквеним покретима за независност, који су у то време од стране западних цркава сматрани више као проблем за мисију, него облик мисионарења. Идентификација православља са борбом против колонијализма је била и срамота у то доба. Један Кенијац, пишући о таквим ставовима, обратио се „онима који у свом прорачунатом незнању погрешно тумаче афричко-хришћанско-православље као `иаїанизам`“.²⁶

Изузетно активна медицинска, социјална и филантропска активност православних мисионарских центара, њихов значајан допринос економском развоју и друштвеном напретку, у контексту дискусије, јесте још једна позитивна особина која мора бити приписана истинској православној мисији и сведочењу у 20. веку.²⁷

Међутим, ово није ради похвале православне мисије, већ да би се поставила питања и дефинисали повезани проблеми, као и да би се идентификовао одлучујући корак православног ангажовања у глобалној потреби за правдом и миром — питања која се у много чему односе на саму суштину мисије, као ходочашће правде и мира које је било средиште дневног реда Десете Генералне скупштине Светског Савета Цркава у Бусану, Кореји.²⁸ Због тога се чини да, упркос овим достигнућима и позитивним теолошким претпоставкама, православна мисија

²⁵ Hayes, *Orthodox Mission*.

²⁶ Tyllirides, “The Makarios Legacy”, 123.

²⁷ Видети Makarios Tyllirides, Metropolitan of Kenya, *Testimonies of Life*, vol. 1–3 (Nairobi, 2006–2012); Demetrios Aslanidis and Monk Damascene Grigoriatis, *Apostle to Zaire: The Life and Legacy of Blessed Father Cosmas of Grigoriou* (Uncut Mountain Press, 2001).

²⁸ Подсећам читаоце да је почетна верзија овог документа презентована на 10. Скупштини Светског Савета Цркава, чија је тема била „Боже живота, води нас ка правди и миру“, у Бусану, Кореји, од 30. 10–8. 11. 2013. Уп. *Encountering the God of Life: Report of the 10th Assembly of the World Council of Churches*, приредили Erlinda N. Senturias and Theodore A. Gill, Jr. (Geneva: WCC Publications, 2014).

није значајно напредовала у 20. веку, док је данас суочена са тешкоћама и изазовима са којима није увек спремна да се бави на прави начин.

У нашем свету који се брзо мења, недавни велики развој био је прогресиван покрет хришћанства са севера (углавном Европе и Америке), ка глобалном југу (углавном у Азији, Африци и Латинској Америци). Изгледа да се хришћанство креће од секуларизоване Европе, па чак и од религиозније Америке до првобитно мисионарских континената на југу, док се његов центар гравитације такође слично креће: од традиционалних институционалних цркава (као што је Римокатоличка Црква или чак Источна Православна Црква), до нових, Протестантско-евангелистичких, пентекосталних цркава или харизматичних конгрегација.

Ове драматичне глобалне промене су детаљно описане у анализи коју нуди велечасни др Дитрих Вернер,²⁹ на основу „Новог Атласа глобалног хришћанства“,³⁰ а припремљен за састанак у Единбургу 2010.

а) Док је 66% од свих хришћана живело у Европи 1910. године, до 2010. само 25, 6% верника традиционалних хришћанских цркава још увек живе у Европи. За разлику од тога, мање од 2% свих хришћана живело је у Африци 1910, да би у наглom порасту тај број достигао скоро 22% до 2010. године. Глобални север (дефинисан као Европа и северна Америка) садржао је преко 80% свих хришћана 1910. године; тај број пада на испод 40% од укупног броја хришћана до 2010. Међутим, укупни проценат хришћана светске популације није се много променио.

б) Помак процента хришћанског становништва на једном подручју постаје још очигледнији у Африци. Док Африка има мање од 10% хришћана 1910. године, скоро 50% становника чинили су хришћани 2010. године, са подсахарском Африком преко 70%.

в) Док хришћанство остаје мањинска религија, у већини азијских земаља постоји укупно повећање хришћанског становништва од 1910. године до данас са 2, 4% на 8, 5%, што износи преко 292 милиона хришћана данас, са посебним повећањем хришћанских популација у југоисточној Азији (са 10, 8% на 21, 8%) (али и наглог пада у западној Азији са 22, 9% на 5,7%).

г) Добро је познато да уопштена прогноза у вези са развојем до 2050. године јесте да ће хришћанство и даље расти на глобалном југу (посебно у западној

²⁹ Werner, “The Unfinished Agenda“, 255–256.

³⁰ *Atlas of Global Christianity*, приредили Todd M. Johnson и Kenneth Ross (Edinburgh University Press, Center for the Study of Global Christianity, 2009). Уп. Dana Roberts, *Christian Mission: How Christianity Became a World Religion* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2009), 78. Уп. такође, *L'Atlas des religions* (Paris: La Vie/Le Monde, 2007); ново издање, Paris: La Vie/Le Monde, 2015, (inclus: le défi islamiste, dossier special). За податке и проспекте о периоду 1970–2020. видети, Gina A. Bellofatto and Todd M. Johnson, “Key Findings of Christianity in Its Global Context, 1970–2020.,” *International Bulletin of Missionary Research*, Vol. 37, No. 3, (July 2013): 157–164.

Африци, средњој Африци и источној Азији (Кина) и југоисточној Азији, али ће такође знатно опасти на глобалном северу (нарочито у Европи).

д) Прецизније, хришћанство у Азији ће расти посебно у земљама као што су Кина, Индија, Непал и Камбоџа. Све унутрашње азијске мисије играју главну улогу у сведочењу и ширењу Јеванђеља (примери: 40. 000 до 80. 000 Индијаца раде као мисионари и евангелисти са другим етничким групама и 250 мисија у Индији или 15. 000 страних мисионара послати су од Јужнокорејске цркве до других азијских земаља).

Мој утисак је да православље није озбиљно узело у обзир ову велику демографску промену, да није свесно ових радикалних промена које ће обликовати мапу светског хришћанства у наредним годинама и које ће истовремено утицати на присуство и динамику Православне Цркве, како на северу, тако и на глобалном југу. У ствари, поред неких малих, али веома динамичних православних мисионарских заједница углавном у Африци и Азији, православно присуство на овим континентима је прилично слабо. Православље је готово одсутно у овом религијском универзуму и чини се да је потпуно неспособно да игра било какву улогу у рађању и обликовању овог западног хришћанства.³¹ Парадоксално, упркос теолошком, културном и историјском ривалству са хришћанским Западом, и „дијаспоре“ која је раширена и укорењена по целом свету, истоку и западу, северу и југу — православље се и даље у глобалним размерама доживљава као остатак западног феномена и западне реалности.

Да би се ово расветлило и појаснило, узмимо пример Кореје, где је одржана 10. Скупштина Светског савета Цркава. Лично веома ценим, вреднујем, и поштујем мисионарски, пастирски, и теолошки рад како оснивача и организатора у новије време православне мисије у Кореји и њеног првог митрополита, Његовог Високопреосвештенства Сотириоса Писидијског, тако и његовог наследника и истакнутог архијереја, Његовог Високопреосвештенства митрополита Амвросија Корејског, који је организовао јавне догађаје које је финансирала Православна митрополија Кореје, као и локалне парохије у Бусану. Стога, намера у ономе што следи није критика врло цењених архијереја, већ је мој циљ да се, пре свега, дефинише шири проблем. Што се тиче присуства православља у Кореји, поновићу за потребе наше дискусије шта је рекао Његово Преосвештенство Анастасије Јанулатос, архиепископ Албаније 1989. године, када је питао: „Пошто је православна мисија почела скоро истовремено када и протестантска у Кореји, зашто протестанти у тој земљи данас броје

³¹ Видети Stavros Zoumboulakis, “The Orthodox Churches and the Geographic Redistribution of Christianity”, у: *Orthodox Handbook on Ecumenism*, приредили Pantelis Kalaitzidis, Thomas FitzGerald et alii, 827–830. Уп. Papatthaniou, “Christian witness and its study worldwide in the curious 21st Century”, *Synaxi*, no. 126 (2013): 81–85 [на грчком, енглески превод је доступан на: <http://porefthentes.gr/en/christian-witness-study-worldwide-curious-21st-century/>].

пет и по милиона, а православни само две хиљаде?³² Према ажурираним статистичким подацима *L'Atlas des religions* (2007), протестанти чине више од 20.000.000 (тј. више од 40% укупног становништва земље), док православни настављају да броје око 2.000 и као резултат тога нису ни наведени у статистици.³³ Архиепископ Анастасије Јанулатос не ограничава своја кључна питања у погледу православне мисије само на случај Кореје, већ их усмерава и на друге земље. Као што примећује:

Недостатак континуитета у православним мисионарским напорима био је и остао једна од наших основних слабости. Често се позив на мисионарење појављује као изненадно духовно узбуђење једне ере, као изузетак, који не оставља за собом све-православне структуре и институције које обезбеђују православно присуство на тешким фронтовима. Било је време да се запитамо зашто православно мисионарење у Кини након векова тешке борбе има тако лоше резултате. Како се снегови прогона топе у Кини у наше време, а стотине протестантских и католичких заједница ничу као пшеница, православне заједнице су ограничене на само две. Да ли је православно мисионарење било можда превише упрљано национализмом? [...] И друга болна питања требало би да буду постављена када прегледамо шездесет година присуства Православне Цркве у Уганди. Може ли се њен развој сматрати задовољавајућим у поређењу са напретком других Цркава? Ми треба да престанемо са генерализовањем, поједностављењем и улепшавањем чињеница. Трезвеност је неопходна, као и непристрасно проучавање прошлости. Не наравно у циљу процене или осуде других, већ да би се поставили правилно на путу планирања будућности, са осећајем одговорности, са довољном озбиљношћу и у складу са нашим могућностима.³⁴

3. ЈЕДНА СТАРА „ПАРАДИГМА“ ЗА НОВИ СВЕТ? КРИТИЧКИ ОСВРТИ НА ПРАВОСЛАВНУ МИСИЈУ СУОЧАВАЊА СА ПРОБЛЕМИМА БЕЗИЗЛАЗНИХ СИТУАЦИЈА И НОВИМ ИЗАЗОВИМА У 21. ВЕКУ

Како објаснити овај феномен од којих су Кореја, Кина или Уганда само неки индикативни примери? Који су могући разлози за ово веома мало православно присуство на глобалном југу, упркос храбром, скоро херојском раду и активностима православних мисионара? Ја стварно немам потпун одговор на ова тешка питања. Архиепископ Анастасиос усудио се да примети да „упркос чињеницама наведеним до сада, морамо признати да је мисионарски рад Православне Цркве на новим границама у не-хришћанским регионима и даље веома ограничен. Наравно, ми никада нисмо престали исповедати своју веру

³² Yannaloutos, *Mission in Christ's Ways*, 209.

³³ Zoumboulakis, "The Orthodox Churches", 829. Новији подаци приказују повећан број православаца у Кореји између 7.000 и 10.000.

³⁴ Yannaloutos, *Mission in Christ's Ways*, 209.

у ‘једну, свету, саборну и апостолску Цркву’. Ипак, не би било претерано рећи да су, у многим случајевима, православна самосвест и оданост католичанској и апостолској димензији Цркве изгледа прилично слаби. Претерани национализам од стране помесних Цркава је значајно допринео овој ситуацији³⁵. Слажем се са његовом изјавом и примедбама, нисам сигуран да ли би неко могао објаснити ову ситуацију позивајући се искључиво или углавном на национализам, који је, наравно, и даље један од главних проблема и за православне Цркве и за православне мисије. Оно што ћу ја урадити у наредном делу овог рада који се односи на изазовно питање о којем расправљамо, јесте покушај да се постављају права питања, у циљу подстицања и олакшавања искрене и отворене дискусије на ове теме. Због тога ћу навести неколико могућих разлога, али у сваком случају не тврдим да имам коначну и закључну реч.

а) Православље се изгледа блиско идентификује са Византијом тако да је на крају у стању да прати само византијски модел у свакој области и аспекту црквеног живота (теологији, литургији, проповедању, администрацији, изгледу Цркве, иконографији, појању, итд). Овај прецизан модел, међутим, није нужно онај који одговара очекивањима народа глобалног југа, који имају потпуно другачију историју и културни контекст. Историјско православље изгледа онда као заробљено у Византији, и у том смислу највећи изазов за православље данас је да превазиђе ову историјску и културну фиксацију, прилагођавајући своју мисију данашњем свету, без континуиране и ексклузивне везе са овим формативним историјским периодом Цркве. Ипак православље, које се односи и на грчко и негрчко говорно подручје (иако у различитој мери), црпи легитимитет из Византије и свих њених референци — тј. извора њене литургијске традиције, реторичких облика њене керигме, теологије Отаца и Сабора.³⁶ Ова критика може да се чини неким људима као радикална, али у стварности је то у складу са теологијом и праксом православне мисије,³⁷ као и богословским приступом односа Јеванђеља са културама.³⁸ Свети Херман и Свети Инокентије Аљашки, су скорашњи пример православне мисије, поред познате парадигме Светих Кирила и Методија — који када су се селили у ту земљу, нису носили са собом културне елементе своје отаџбине, нити су проповедали руску културу нити „руско православље“, већ су се прилагођавали културним елементима локалног аљашког контекста.³⁹ У том смислу критичке примедбе младог афричког православног мисионара Козме (Јован) Нгиге Њороге у вези са преносом елемената византијске литургијске и црквене

³⁵ Yannaloutsos, *Mission in Christ's Ways*, 208. Нагласак у оригиналу.

³⁶ Pantelis Kalaitzidis, “La relation de l’Eglise à la culture et la dialectique de l’eschatologie et de l’histoire”, *Istina*, no. 55 (2010): 15; Pantelis Kalaitzidis, “Orthodoxy and Hellenism in Contemporary Greece”, *St Vladimir's Theological Quarterly*, no. 54 (2010): 369–370.

³⁷ Уп. Papathanasiou, *The 'Generation of '60s'*, 61–68.

³⁸ Yannoulatos, *Facing the World*, 79–101.

³⁹ Уп. фусноту 26.

традиције у афрички контекст, и потребе за интеркултурацијом православља у Африци, од великог су значаја за наш разговор. Како је Њорога рекао:

Не можемо стајати као препрека у раду Светог Духа који дише где хоће, претварајући људе, културе и стварања изнова, доводећи их у Тело Христово. Свака култура на овом свету је Божија творевина. Кад год се трансформишу нова култура и нови људи, то је нова Педесетница; стога требамо пустити овај нови народ Божији да изражава радост Педесетнице на свој начин, у свом богослужењу. За нас православне, како ми верујемо, Црква је пре свега богослужбена заједница; богослужење је на првом месту, затим доктрина и дисциплина. Како онда да очекујемо да се Африканци удубе у православна богослужења, ако су све њене структуре и текстуре доведене из култа византијске културе? Другим речима, како да очекујемо да Африканци изразе своју радост Христовог васкрсења без плеса и аплауза? Да ли би икада осетили ту радост кроз певање осмогласне византијске химнологије? Сва црквена уметност и иконографија, музика и црквене одежде су им стране. Службе и молитве, симболи, гестови и покрети још увек нису прожети са оним шта је афричко. Како онда можемо ми Африканци говорити о интеркултурацији православља данас?⁴⁰

б) Ако су наведене примедбе релевантне за данашње ситуације и проблеме православне мисије, онда имамо два хитна случаја: у случају традиционалних „православних“ народа, са својим добро познатим односом и зависношћу од византијског модела, и блиске везе, чак до тачке идентификације Цркве и нације, Цркве и локалних обичаја и традиције, чини се да је хитно потребна нека врста раздвајања од ових појединих култура и локалних традиција (декултурација). Поновно одређивање приоритета је неопходно *vis-à-vis* теолошким и културним критеријумима, нова равнотежа између локалног и универзалног, између партикуларног и католичанског. С друге стране, у случајевима мисије у земљама глобалног југа, оно што је од апсолутно виталног значаја за православље јесте његово укључивање и интеграција у сваку појединачну културу (инкултурација),⁴¹ другим речима, не само превод (у ужем смислу речи) наших библијских и богослужбених текстова на локалне језике, већ и „превођење“ (у више инклузивном смислу те речи), и отеловљење целе црквене традиције у локалним културама, односно, „превођење“ у локалне културе наше дубоке Христологије и теологије Оваплоћења, наше Тројичне теологије и њеног смисла за личности и лично заједништво, наше богате и лепе богослужбене и литургијске традиције.⁴² Исти напор треба уложити да би се заиста инкулту-

⁴⁰ Cosmas (John) Ngige Njoroge, “Incarnation as a Mode of Orthodox Mission: Intercultural Orthodox Mission-Imposing Culture and Inculturation”, у: *Orthodox Perspectives on Mission*, приредио Petros Vassiliadis, 248–249.

⁴¹ Kalaitzidis, “La relation”, 15–16.

⁴² За даље истраживање уп. Papatianasiou, “The Last Enemy to Be Destroyed is Christ? Fr. Georges Florovsky’s ‘Christian Hellenism’ and Mission”, *Theologia*, no. 81. 4 (2010): 313–336.

рирала православна иконографија, изглед цркве и црквено појање и музика у локалне традиције, а не само да се пренесе или имитира византијски стил у свим гранама ових црквених уметности. Веома је проблематично, на пример, да се уведе византијска музика у православно афричко богослужење, јер је Африка позната по својим врло богатим и различитим музичким традицијама. Исто би се могло рећи о увозу вина у Подсахарски регион из Грчке или са Медитерана, направљеног од грозђа, за прославу Евхаристије, и одбијање да се прихвате као евхаристијски дарови домаћи производи као што је палимино вино.⁴³ На тај начин, то је као да поништимо у пракси теологију Оваплоћења и могућност вечне Божије истине да буде остварена у сваком месту и култури, у сваком времену и историјском периоду. По речима митрополита Александра из Нигерије који припада Грчкој православној патријаршији у Александрији:

Али сада је ред дошао да се проповеда нашем народу, који се налази и близу и далеко од Истине, да бисмо приказали Цркву, овде и сада, у оквиру параметара наше културе — тј. континуирано Божије Оваплоћење, и преузимање створеног у нестворени начин постојања. Ако је Црква, као што верујемо, Тело Христово или Христос који постоји кроз векове, то значи да је Христос присутан у историји, да Он има тело: „И Логос постаде тијело и настани се међу нама“ (Јн 1,14). Христос жели „да у потпуности схвате тајну Његовог оваплоћења увек и свуда“ (Максим Исповедник, РГ 91 1084 С-D). Ако прихватимо истину ових речи, онда смо дошли, неминовно, до закључка да Истина и Живот, Христос и његова Црква, морају бити приказани у сваком тренутку у културном обличју света, одликама сваког народа. Пламен Педесетнице, која је далеко од језичких, националних, и културних баријера, наставља да гори. Сваки тренутак, сваки минут је Педесетница. То је нови силазак Светог Духа, који не припада искључиво једној култури и једном народу и њиховом доживљају.⁴⁴

в) Да би се испунио овај захтеван изазов, Источно православље мора да се ослободи од друге фиксације: скоро ексклузивног права на онтолошки језик, који је примерен савременим православним теолозима, свештеницима, и неким мисионарима у њиховој теологији и проповедању, чак и кад дођу до глобалног југа, где већина људи у језику уопште и нема у употреби концепт „постојања“, или чак и глагол „бити“. Усвајање онтолошког језика од стране хришћанске теологије је био велики успех остварен углавном захваљујући напорима великих црквених Отаца из четвртог века, посебно из Кападокије, који су били пионири сусрета између хришћанства и хеленизма, као и хришћанизације хеленистичких философских категорија (наравно, не занемарује се значајан допринос Отаца из претходног периода — махом апологета и

⁴³ Уп. Métropolit Alexandre de Nigéria, “Mission et civilization”, *Synaxi*, no. 105 (2008): 65–66; Papathanasiou, “Only with bread? Only with wine? The possibility of using other materials in the holy Eucharist”, *Synaxi*, no. 105 (2008): 55–73.

⁴⁴ Métropolit Alexandre, “Mission et civilization”, 63–64.

Иринеја Лионског).⁴⁵ Чини се да Источно православље у целини, на грчком и негрчком говорном подручју, не може да одступи од своје снажне везе са хеленским светом и његовим начином размишљања. Још није у стању да схвати и да прихвати да нисмо више у хеленистичком свету, и да (грчка) онтологија није доминантни философски језик нашег времена, да онтолошка философија није више једина, или није главни вектор односа између Цркве и света. Без одбијања или занемаривања значајних остварења која су произашла из сусрета између хришћанства и хеленизма, а посебно класичних и ненадмашних догматских формула Васељенских сабора које су пресудно обликовале црквену веру, православље мора да се опорави и поново открије своје библијске корене и своју причу и нефилософска блага попут оних сачуваних у традицији Источне Православне Цркве, посебно када је реч о западним народима попут оних на глобалном југу.⁴⁶ Ово се не односи на било који пројекат за поновно јудеизирање хришћанске вере,⁴⁷ нити да оно што је традиционално и коначно за многе дефиниције и формулације црквених вероисповести постаје азијатско или афричко, већ је у питању одговарајући одговор на теолошки легитимни захтев за контекстуализацију и инкултурацију православне вере, учења и праксе, нешто што је православље радило у прошлости, али је изгледа превише уплашено да то уради поново у нашем глобалном свету који се брзо мења. Према томе, дискусија о релевантности, могућностима, као и степену наративне теологије,⁴⁸ као и посебно обећавајућим покушајима савремених

⁴⁵ Текст референце за ову тему остаје John D. Zizioulas (сада митрополит Пергамски Васељенске патријаршије у Цариграду), "Hellenism and Christianity: The Meeting of Two Words", у: *History of the Hellenic Nation*, vol. 6, 519–559 [на грчком; такође објављеном посебно од стране Apostoliki Diakonia, Athens, 2003. Енглески превод — Отац Gregory Edwards са предговором Nicolaos Asproulis, предстојеће Публикације ССЦ у серији издања "Doxa & Praxis: Истраживање православне теологије"]. Одговарајући на питање онтологије и теологије, питање односа између хеленизма и хришћанства појављује се као оквир на којем митрополит Јован Д. Зизјулас развија основне правце свог програма. У том смислу могу се узети у обзир, између осталог, прва два поглавља његовог класичног дела *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church: "Personhood and Being" and "Truth and Communion"* (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1985), 27–65, 67–122, и његова студија "The Contribution of Cappadocia to Christian Thought", у: *Sinassos in Cappadocia*, приредили Froso Pimenides, Stelios Roidis (Athens: Agra Publications, 1986), 23–37.

⁴⁶ Уп. Kalaitzidis, "Towards a Post-Patristic theology?", у: *Neo-Patristic Synthesis or Post-Patristic Theology*, приредили P. Kalaitzidis et alii (Volos Academy Publications).

⁴⁷ Уп. озбиљне приговоре покојног Оца Георгија Флоровског о томе у: *Georges Florovsky: Russian Intellectual, Orthodox Churchman*, приредио Andrew Blane (Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993), 155.

⁴⁸ О ширем питању легитимности и значају систематског дискурса у теологији, као и теолошкој употреби наратива (тј. прича, парабола, биографија и аутобиографија), и даље „наративној теологији“ као методу употребе теологије, из опсежне библиографије о овој теми, погледати између осталог: Michael Goldberg, *Theology and Narrative: A Critical Introduction* (Nashville: Abingdon, 1982); Terry R. Wright, *Theology and Literature* (Oxford: Blackwell, 1988); *Why Narrative? Readings in Narrative Theology*, приредили Stanley Hauerwas and Gregory L. Jones (Grand Rapids: MI, Eerdmans, 1989); Hans W. Frei, *Theology and Narrative: Selected Essays*, приредили George Hunsinger and William

православних теолога у артикулисању христологије релевантне за афрички менталитет и традицију, и решавању моралног, канонског и светотајинског питања у контекстуалној перспективи, могла би да допринесе обнови теолошког приступа.⁴⁹

г) Постаје све јасније да се један од главних разлога за православну инерцију у вези са мисијом налази у тесној вези савремених Православних Цркава са националним идејама и националним наротивом, другим речима у феномену „националног православља“ тј., идентификацији православља са сваком „православном“ нацијом или државом, као и разумевање цркве у „националним оквирима.“ Као што је умесно указао архиепископ Анастасије Албански:

Сваки народ који је постао православан дугује много православљу, које је ојачало не само лично достојанство, већ и вредност свог ентитета као народа. Али та национална захвалност и самосвест често доводи окретању ка унутра, до опасне девијације теолошке, националне, психолошке изолованости. Према томе, постоји синдром који често спречава православну мисију: идеја да је наша одговорност ограничена само на нашем подручју, а да проблеми осталих „нису наши проблеми“. Али на овој планети, не постоји народ нити социјална група која може да живи у изолацији. Постоји узајамни утицај, и у наше време, међузависност се повећава са геометријском прогресијом.⁵⁰

Православна мисија данас стога трпи много од улагања у „уређивање мисије“ у Азији, Африци и Латинској Америци у вези са верским национализмом и традиционалним етничким православним поделама, које у многим случајевима поништавају проповедање Јеванђеља, као и црквено сведочење и служење. По речима грчког хришћанског интелектуалца Ставроса Зумбулакиса (бившег директора најстаријег и најпоштованијег грчког часописа *Nea Hestia*, и садашњег председника Библијске фондације „Artos Zoes“):

Православно хришћанство данас нема никакву мисију, пре свега зато што је изломљено националним идејама и јер се посветило свакој врсти националне борбе. Борбе на националном нивоу исцрпљују сву енергију и ништа не преостане за ширење Јеванђеља. Не само да их је националистичка идеологија, коју

C. Placher (New York: Oxford University Press, 1993); Gerard Loughlin, *Telling God's Story: Bible, Church, and Narrative Theology* (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 1996); *Revelation and Story: Narrative Theology and the Centrality of Story*, приредили Gerhard Sauter and John Barton (Aldershot: Ashgate, 2000); C. S. Song, *In the Beginning Were Stories, Not Texts: Story Theology* (Eugene: OR, Cascade Books, 2011). Уп. Kalaitzidis, "Theology and Literature: The Case of Nicolae Steinhardt", *Journal of Eastern Christian Studies*.

⁴⁹ Papathanasiou, "Christ, the Ancestor and Brother: An African Christology", *Bulletin of Biblical Studies Deltio Biblikon Meleton*, no. 25. 1 (2007): 59–82; Papathanasiou, "African Marriage and Christianity: Introduction to Missionary and Social Questions", *Academic Yearbook of the Faculty of Theology of Athens University*, no. 30 (1995): 815–852; Papathanasiou, "The Traditional African Marriage. An Attempt at Empirical Research", *Bulletin of Biblical Studies, Deltio Biblikon Meleton*, no. 21–22 (2002–2003): 365–381.

⁵⁰ Yannaloutos, *Mission in Christ's Way*, 208–209.

све православне цркве заступају, довела у сукоб међу собом; већ је ометала трајну и координисану православну мисионарску сарадњу (коју су протестанти постигли). Штавише, она је искривила еванђелску природу њиховог мисионарског рада, где год и колико год слабо то потврђивали, а често је окренут тај подухват у нешто више од извоза национализма.

Православни хришћани нису свесни мисије. Они су спремни да одговоре на било који национални позив, чак и потпуно нечувени, али немају уши да чују команду васкрслог Христа: „Идите, дакле, и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светог Духа, Учећи их да држе све што сам вам заповиједио“, можда зато што немају веру у Његову заштиту: „И, ево, ја сам са вама у све дане до свршетка вијека.“ (Мт 28, 12–20).

Верујемо да је заповест да се укључимо у мисионарско деловање релевантна само за историју ране Цркве, а не за садашњи свет. Ми смо више дирнути националном химном или заставом него Христовим крстом и Његовим Јеванђељем. Сада морамо да платимо цену. На шта мислим? Данас, када се хришћанство урушава у Европи и креће се другде, сакупљање православља у географске границе европског континента ће, пре или касније (вероватно пре него касније, када се динамика реевангелизације бивших комунистичких земаља истроши), довести до историјског пропадања.⁵¹

д) Ако је верски национализам један од главних разлога за православну инерцију у мисији, није међутим једини. Као што Валентин Кожухаров бележи, православним црквама недостаје мисија (са једним значајним изузетком, према његовим речима, Руске православне цркве); овај пут, дакле, недостатак свести о мисији, поништава на крају претходне оптимистичке изјаве. Тако је, поред разлога за танке и ограничене православне активности у мисији горе наведених, Кожухаров навео и предложио девет тачака које би могле да побољшају православну свест у области мисије, а који би се могле сажети на следећи начин: 1) свест о Исусовој Великој Комисији; 2) свест о природи Цркве и њеном мисионарском карактеру; 3) свест о историји Цркве (и њеној мисији кроз историју); 4) свест апостолске мисије (и апостолске сукцесије); 5) свест о *Missio Dei*; 6) свест о хришћанској теологији и истраживању хришћанске мисије; 7) свест о „заједничком раду верника“ („*leitourgia*“) и мисионарском карактеру литургије; 8) свест о разлици између „нас“ и „другог;“ 9) свест о широј Цркви (унутар-хришћанском/екуменском императиву). Док признајем ваљаност неких од ових тачака, ја лично сумњам за укупну валидност и универзалну примену овог мисиолошког херменеутичког кључа. Проблем православне мисије уско је повезан са ширим проблемом православне Цркве и теологије у нашем времену, односно, фиксацијом и заробљавањем односа цркве и света у датираним теолошким „парадигмама“ и моделима, истински проблематичним односом Цркве и теологије у историји, односом православља са

⁵¹ Zoumboulakis, “The Orthodox Churches”, 829–830.

модерном и пост-модерном, као и захтевом за новим оваплоћењем Речи како у контексту савремених западних секуларних и плуралистичких друштава, тако и незападних традиционалних, али *de facto* мултиетничких, и мултирелигиозних друштава на глобалном југу.⁵²

ђ) Ми не можемо да идентификујемо данашње глобалне изазове када као православни стално и упорно одбијамо реалност глобализације, што је чињеница која по мом схватању одаје недостатак свести о свету у коме живимо данас! Постоји доминантан антиглобализацијски дискурс у многим православним уређењима (као и код многих хришћана других традиција), али када православни (са неким изузецима) говоре против глобализације или позивају на отпор, они не позивају на теолошке расправе и критеријуме, већ на културолошке и националне аргументе у корист одбране националне независности, језика и идентитета, јер у супротном су у опасности. Међутим, они занемарују да укажу на негативне финансијске и социјалне последице глобализације упркос сиромашним и маргинализованим. Оно што је овде у питању је комплетна инверзија критеријума Јеванђеља: одбрана сиромашних, која је била приоритет у Христовом учењу, повлачи се, и дива замењена одбраном националног и културног идентитета. Такве вредности су, према Исусу, од мањег значаја, док су понекад озбиљне препреке долазећем Царству Божијем, као што је био случај са национално-религиозним деловањем зилота међу којима је био и Јуда, који је издао Исуса.⁵³ Свестан сам хришћанских покрета против глобализације, као АГАПЕ (Алтернативна глобализација која се обраћа људима и Земљи), који делују и боре се на васељенском нивоу против глобалног капитализма.⁵⁴ Али, с друге стране, увек сам подржавао идеју да не можемо

⁵² Pantelis Kalaitzidis, "From the 'Return to the Fathers' to the Need for a Modern Orthodox Theology", *St. Vladimir's Theological Quarterly*, no. 54 (2010): 5–36; Pantelis Kalaitzidis, "Challenges of Renewal and Reformation Facing the Orthodox Church", *The Ecumenical Review*, no. 61 (2009): 136–164.

⁵³ Pantelis Kalaitzidis, "The Temptation of Judas. Church and National Identities", *The Greek Orthodox Theological Review*, no. 47 (2002): 357–379. Занимљиво је да се у недавним развојима мисије, борба са маргинализованим, па чак и мисионарење са маргина налази у центру теолошке рефлексије и дискусије. Уп. нови документ ССЦ о мисији и евангелизацији: "Заједно ка животу: Мисија и евангелизација у промени пејзажа", коју је припремила Комисија за светску Мисију и евангелизацију. Видети: Keum, *Together Towards Life*.

⁵⁴ Уп. World Council of Churches, *AGAPE: A Background Document* (Geneva: WCC Justice, Peace and Creation Team, 2005). Уп. Ulrich Duchrow and Franz Hinkelammert, *Property for People, Not for Profit: Alternatives to the Global Tyranny of Capital* (Geneva: WCC Publications, 2004); Ernest M. Conradie, *Christianity and Ecological Theology: Resources for Further Research* (Publications of the University of the Western Cape, Stellenbosch: Sun Press, 2006), 147–150. За православну процену и учење у АГАПЕ процесу видети: Stylianos Tsompanidis, "The Ecumenical Process of AGAPE: An Orthodox Perspective", у: *A Testimony to the Nations: A Vigintennial Volume Offered to the Ecumenical Patriarch Bartholomew* (Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, School of Theology, 2011), 905–923; Pantelis Vassiliadis and Stylianos Tsompanidis, "Economia Mondiale, Cambiamenti Climatici, Dibattito Interreligioso: La Testimonianza Cristiana nell'era della Globalizzazione", у: *La Testimonianza della Chiesa nel mondo contemporaneo. Atti del XII Simposio intercristiano, Tessalonica, 30 agosto*

да одбијемо данашњи свет и реалност глобалног света изван граница и националних ограничења који не стагнира, који у овим прецизним аспектима подсећа на много шири друштвено-културни контекст у коме је Јеванђеље првобитно проповедано, и где је преовладало хришћанство. Једна је ствар да се боримо у промени негативних ефеката глобализације, против неправде и економске експлоатације на глобалном нивоу, а друга ствар да се једноставно одбија реалност глобализације, и света у којем живимо. Са православне тачке гледишта, веома уравнотежен приступ овом кључном питању глобализације понудио је архиепископ Тиране и све Албаније Анастасије (Јанулатос), кад Његово Преосвештенство разматра изазове о универзалности и опасности глобализације са теолошким и библијским аргументима и критеријумима.⁵⁵

е) Отуд се православље углавном поистовећује са духовношћу, прихвата за себе да је препуштено области мистицизма и егзотичне или мистичне верзије хришћанства,⁵⁶ отуд и само-иступање из католичанске, холистичке и инклузивне визије света и њеног спасења. По мом мишљењу, оно што је у питању овде не представља одвајање или раздвајање духовности од револуције,⁵⁷ или Евхаристије од ослобођења, већ напротив спој Евхаристије са ослобођењем, дајући духовно значење револуцији, на начин који, на пример, митрополит Либијски Георгос Кодр — можда највећа интелектуална и теолошка личност у арапском православљу и у Грчкој православној патријаршији у Антиохији — разрађује у својим списима.⁵⁸ У свету у коме доминира неправда и неједнакост, православље мора да истакне своје богате теолошке и патристичке ресурсе у корист социјалне правде и ослобођења, мира и помирења.⁵⁹

— 2 settembre 2011, приредио Luca Bianchi (Padova: Edizioni San Leopoldo, 2013), 63–86; Pantelis Vassiliadis, “Biblical Perspectives of Economy,” *Theologia*, no. 83.2 (2012): 25–36; Petros Vassiliadis, “Economy for Life, Justice and Peace for All,” *Theologia*, no. 83. 4 (2012): 205–217.

⁵⁵ Yannaloutos, *Facing the World*, 15–48, 179–199.

⁵⁶ Vladimir Lossky's, “The Mystical Theology of the Eastern Church” (превели са француског чланови друштва Светог Албана и Светог Сергија (London: J. Clarke, 1957) са својим преводом на различите језике и широком дистрибуцијом за многе деценије допринели су одлучно овом „мистичном“ и „егзотичном“ разумевању православља. Врло је карактеристично да не постоји перспектива мисије у овом класичном раду Лоског. За критику ове а-историјске теологије, упореди Kalaitzidis, “La théologie comme science et doxologie: logocentrisme, apophatisme et théologie mystique chez quelques auteurs orthodoxes contemporains,” *Contacts*, no. 241 (2013), 101–118.

⁵⁷ Уп. Papatthanasidou, *The Clash with the Null: Some Sips of Political Theology* (Athens: Armos Publications, 2015), 172–182.

⁵⁸ Métropolitte Georges Khodr, *Eucharistie et libération*, no. 338 (Service Orthodoxe de Presse (SOP) 2009) и Suppléments 330. Métropolitte Georges Khodr, *L'appel de l'Esprit. Eglise et société*, textes choisis et mis en forme par Maxime Egger, traductions de l'arabe par Raymond Rizk, Georges Ghandour, Youakim Moubarac, A. Manzi et Adeline Asfour (Paris/Pully: Cerf/Le sel de la terre, 2001).

⁵⁹ Papatthanasidou, “Liberation Perspectives in Patristic Thought. An Orthodox Approach,” у: *Academic Yearbook of the Graduated Program “Studies in Orthodox Theology, Faculty of Human Sciences, Hellenic Open University”*, no. 2 (Patras, 2011): 422–423, 432; Papatthanasidou, “Reconciliation: The Major Conflict in Post-Modernity: An Orthodox Contribution to a Missiological Dialogue,” у: *Come*

ж) Али, упркос социјално осетљивој теологији црквених Отаца, и њиховом ватреном проповедању и посвећености социјалној правди, а против социјалних неједнакости и економске експлоатације,⁶⁰ политичка теологија и теологија ослобођења су и даље остале неразвијена област савремене православне теологије.⁶¹ Упркос својој веома богатој активности у добротворном и филантропском домену, па чак и у развојним пројектима (углавном у мисионарским земљама), и њеном експлицитном афирмацијом и ангажовањем у корист мира, социјалне правде и интегритета стварања, које је потврђено Свеправославним предсаборским састанцима, а скоро и на Великом и Светом Сабору на Криту,⁶² и током екуменских скупова или приликом издавања службених екуменских докумената, Источно православље као црквено тело и заједница теолога, уз неколико изузетака, није развило „политичку теологију“ у радикалном и ослобађајућем смислу те речи, док се истовремено суочава са озбиљним недостатком друштвене и политичке праксе, и правим теолошким размишљањем о овим питањима, која су истакнути православни богослови (као отац Александар Шмеман и Христос Јанарас) потценили или погрешно протумачили значење и садржај теологије ослобођења и политичке теологије.⁶³ Тако православље изгледа остаје у знаку царске, предмодерне и

Holy Spirit, Heal and Reconcile! Report of the WCC Conference on World Mission and Evangelism, Athens, Greece, May 2005, приредио Jaques Matthey (Geneva: WCC Publications, 2008), 178–186; Papathanasiou, “Christian Anthropology for a Culture of Peace: Considering the Church in Mission and Dialogue Today”, у: *Violence and Christian Spirituality: An Ecumenical Conversation*, приредио Emmanuel Clapsis (Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 2007), 86–107; Papathanasiou, “Social Justice and Orthodox Theology” (Athens: Akritis Publications, 2001); Vassiliadis, “Reconciliation as a Pneumatological”, 30–42.

⁶⁰ Уп. Papathanasiou, “Liberation Perspectives”.

⁶¹ Уп. Kalaitzidis, *Orthodoxy and Political Theology*, превод Gregory Edwards (Doxa and Praxis: Exploring Orthodox Theology series, Geneva: WCC Publications, 2012).

⁶² Погледати Концилијарни документ: „Мисија Православне Цркве у данашњем свету. Допринос Православне Цркве у схватању мира, правде, слободе, братства и љубави међу људима, у циљу уклањања расних и осталих дискриминација“.

⁶³ То је случај, између осталог, великог литургичара и истакнутог теолога руске дијаспоре оца Александра Шмемана, и веома утицајног грчког теолога и филозофа Христоса Јанараса. Први је оштро критиковао теологију ослобођења (погледати на пример „Пролог“ његове књиге *Eucharist: Sacrament of the Kingdom*, превод Paul Kachur (Crestwood, NY: St. Vladimir’s Seminary Press, 1987), 9–10, и чврсто се противио социјалној бризи и политичком ангажману верних. Уп. проницљиве опаске Athanasios N. Papathanasiou, “The Church as mission: Fr. Alexander Schmemmann’s liturgical theology revisited”, *Proche-Orient Chrétien*, no. 60 (2010): посебно 35–41. Други је усвојио веома опрезан став у односу на прогресивне политичке теологије, у мери у којој се то опажа, по његовом мишљењу, као једностран, идеолошки, активистички и секуларизовани начин размишљања заснован на утилитаристичком индивидуалистичком читању Библије и разумевању хришћанске вере. Уп. на пример Hristo Yannaras, *Chapters on Political Theology* (Athens: Papazissis, 1976); Hristo Yannaras, “A Note on Political Theology”, *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, no. 27 (1983): 53–56. Уп. Hristo Yannaras, *The Freedom of Morality*, превод Elizabeth Briere (Crestwood, NY: St Vladimir’s Seminary Press, 1984), 199–200, 216–217, 219.

монархистичке прошлости, суочавајући се са великим потешкоћама, не само у прилагођавању данашњем захтеву за праведније друштво, демократију и политички либерализам,⁶⁴ већ и у свом мисионарском раду у земљама глобалног југа, које су оштро погођене сиромаштвом, социјалном неједнакошћу и економском експлоатацијом. У том смислу следећа изјава једног од водећих православних мисиолога нашег времена је од великог значаја и важности за нашу дискусију: „Православље инсистира и увек је инсистирало да ће Црква остати Црква само ако посредује заједништво човека са Богом, али да било које једнодимензионално тумачење тог заједништва неће успети да обухвати целину акта спасења. Према томе, не само обожење — већ слобода, ослобођење, правда: сви су део укупне стварности спасења.“⁶⁵

з) Црква је сабор, окупљање расутог народа Божијег, и подељеног човечанства, заједница мушкараца и жена који марширају заједно ка Царству Божјем и есхатолошком испуњењу историје. Нови и радикални елеменат карактерише теологију и праксу хришћанске цркве од самог почетка, као резултат њеног Евхаристијског и есхатолошког идентитета који је превазилажење свих врста поделе и фрагментације (пола, племена, нације, језика, културе, социјалне класе и порекла). Хришћанство, за разлику од идеје и праксе у срединама у којима доминирају мушкарци (у којима се хришћанство појавило), поновно процењује положај и улогу жене, док његови еминентни представници, као што је Свети Григорије Назијанзин, нису оклевали да осуде неправедне законе против жена.⁶⁶ У личности жене, Богородице, људско биће је достојно да роди у историји Сина и Реч Божију, док је оснивање Ђакониса у раној цркви и током готово читавог византијског периода сведочило о овој новој стварности. Поред тога, мисионарска активност, као и литургијска и социјална функција и живот првих хришћанских заједница, довели су до тога, можда први пут у историји, да се жене крећу изван куће, узимајући улоге или занимања унутар цркве као мисионари или као социјални радници, паралелно са оним традиционалним занимањима — каква су супруга и мајка, на пример.

У исто време, међутим, паралелно са овим ослобађајућим ставом, тенденције омаловажавања жена нису били одсутне у црквеној средини; веома често жена је повезивана са злом и грехом. Хијерархијско подређивање жена мушкарцима

⁶⁴ Позитиван и оптимистичан приступ либералној демократији и политичком либерализму предложен је револуционарним делом грчко-америчког православног теолога Aristotle Papanikolaou: *The Mystical as Political: Democracy and Non-Radical Orthodoxy* (Notre Dame, IN: Notre Dame University Press, 2012).

⁶⁵ Ion Bria, “Renewal of the Tradition Through Pastoral Witness”, *IRM*, no. 65 (1976): 182; Ion Bria, “The Liturgy after the Liturgy”, 25–26. Athanasios N. Papanikolaou, “The Images of the Kingdom: Some invisible points of Cabasilas, and Some Temptations of Eucharistic Theology”, *Synaxi*, no. 114 (2010): 13–21, тврди да икона Царства може да се нађе не само у Евхаристији, већ и у солидарности са сиромашнима, онима који сведоче еклисиологију и у мисији.

⁶⁶ Gregory of Nazianzus, *Discourse* 36, J.-P. Migne, P. G. 36, 289B.

— „наслеђе“ од грчког и јеврејског света — продрло је у одређеној мери у живот и институције Цркве, и посебно у монашки миље; пропагирање форме и црквених структура у очигледном је раскораку са својом теолошком и есхатолошком самосвести. Депресивни терет историје и друштвеног конформизма и конзервативизма често је чак тежи у историји и животу Цркве од Јеванђељске истине, о чему сведочи тренутно црквена и пастирска стварност која је далеко од пријатељске према женама, до те мере да професор Мариос Бегзос наглашава да је „свакодневна пракса цркве у супротности са православном традицијом. Наш свакодневни живот је антифеминистички док је православна традиција матријархат, који је феминистички. Цело питање се састоји у томе да православни хришћани морају бити у складу са самим собом.“⁶⁷

Пад Византије под Турке (1453), као и накнадне интроверзије и одбрамени став усвојен од стране Православне Цркве, да би њен народ преживео исламска освајања, допринео је одлучној сакрализацији друштвеног конзервативизма и структура традиционалног друштва. То је велики теолошки и пастирски проблем који православни мисионари преносе веома често (све ове конзервативне елементе преузете са Блиског истока или патријархалних друштава Балкана) другом друштвено-културном миљеу, односно прилагођавање мисије, уместо да проповедају Јеванђеље Христово и њену есхатолошку визију „новог неба и нове земље,“ (Отк 21, 1) очекивани нови свет љубави, мира, правде и једнакости. То је још озбиљније, и иронично, све се ово дешава у тренутку када су многе од хришћанских мисија на глобалном југу — не само протестантске — покушале да поново сагледају положај и улогу жене у Цркви, и преиспитају њену службу и посвећеност мисионарском раду. Родна правда, и ослобођење од сакрализованог терета патријархалног друштва, хитни су теолошки, пасторални, и мисионарски императив; зато би православље на глобалном нивоу, укључујући прилагођавање мисије, требало да одлучи у којој мери ће бити инспирисано обећавајућим православним теолошким обнављањем које је видљиво у такозваној дијаспори и у многим православним земљама у другој половини 20. века, или ће истрајати у одбрани анахроне забране, које жене чине другим степеном верних и у традиционалним православним и у мисионарским поставкама: А то је више повезано са друштвеним стереотипима и фундаменталистичким тумачењем традиције, него са есхатолошким и евхаристијским етосом Цркве, која је позвана да трансформише свет и историју, људска бића и међуљудске/међуродне односе.⁶⁸

⁶⁷ Marios Begzos, *Phenomenology of Religion* (Athens: Ellinika Grammata Publications, 1995), 282. Уп. Pantelis Kalaitzidis, “From the Division of Gender to the Unity of the New Life in Christ: Orthodox Theology Facing Women’s Quest for Equality and Participation in Church Life”. “Gender and Religion—The Role of Women in the Church”, увод P. Kalaitzidis, приредио, N. Ntontos, током 2002–03, зимски програм Volos Academy for Theological Studies (Athens: Indiktos Publications, 2004), 9–29.

⁶⁸ За питања која су разматрана у овом последњем делу уп. Elizabeth Behr-Sigel, *The Ministry of Women in the Church*, превод Steven Bigham (Crestwood, NY: St. Vladimir’s Seminary Press, 1999);

4. ЗАКЉУЧАК

Након навођења свих ових негативних појава, можемо се позвати на одређене позитивне и охрабрујуће знаке, односно поновно успостављање мисије, као и поновно откривање мисије, нарочито у данашњем грчком православном богословском контексту, као саконститутивним елементом изградње Цркве. Након што се мисија повезује са братством пијетистичког и религијског активизма, као што је „ЗОИ“, а самим тим се и не цени довољно или занемарује као западни утицај од стране многих теолога заступника „повратка Оцима“ и грчке теологије 60-их година,⁶⁹ захваљујући раду теолога, мисиолога, и мисионара као што су архиепископ Тиране и целе Албаније Анастасије (Јанулатос), Елиас Вулгаракис (1927–1999), Лука Веронис, Јован Брија, митрополит Геваргез Мор Остатиос, Петрос Василијадис, митрополит Геваргез Мор Курило, Атанасије Н. Папатанасиу, недавно смо ипак почели да схватамо у православљу, а посебно у грчком контексту, неке проблематичне аспекте претходне теолошке генерације и претходне теолошке „парадигме“, коначно прихватајући мисију не као последицу саборности Цркве већ као услов за црквену саборност; другим речима, изграђује се свест о томе да је мисија од саме суштине Цркве, да мисија није ништа мање конститутивна за Цркву од Евхаристије, и да је мисија имплементација и наставак Христове заповести у историји, „... и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светог Духа“ (Мт 28, 19).⁷⁰

Надам се да је овај охрабрујући знак само почетак ширег покрета црквене и духовне обнове, као и дубље свести о глобалним изазовима данашњег света, на које Црква и теологија које су мисији окренуте не могу остати равнодушне или, још горе, непријемчиве.

Elizabeth Behr-Sigel и Kallistos Ware, *The Ordination of Women in the Orthodox Church* (Geneva: WCC Publications, 2000); Kyriaki Karidoyannes FitzGerald, *Women Deacons in the Orthodox Church. Called to Holiness and Ministry* (Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 1998); *Orthodox Women Speak: Discerning the "Signs of the Times"*, приредио Kyriaki Karidoyannes FitzGerald (Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 1999); *Women's Voices and Visions for the Church: Reflections from Orthodox Women*, приредили Christiane Breaban, Sophie Deischa, Eleni Kasselouri-Hatzivassiliadi (Geneva: WCC Publications, 2006); *Many Women Were Also There... The Participation of Orthodox Women in the Ecumenical Movement. Past, Present, Future*, приредила Eleni Kasselouri-Hatzivassiliadi, Fulata Mbanjo Moyo, Aikaterini Pekridou (Geneva/Volos, Greece: WCC and Volos Academy Publications, 2011); Eleni Kasselouri-Hatzivassiliadi, "Mission, Gender, and Theological Education: An Orthodox Perspective", *IRM*, no. 104 (2015): 37–45; Rastko Jovic, "Doing Gender Justice as a Mission Imperative: God's Justice and Ours", *IRM*, no. 104 (2015): 26–36. Уп. такође, "Communiqué at the Conclusion of the International Theological Conference: 'Deaconesses, Ordination of Women and Orthodox Theology'", *IRM*, no. 104 (2015): 134–140.

⁶⁹ Уп. Papatanasios, *The 'Generation of '60s'*, 401–411.

⁷⁰ Уп. Athanasios N. Papatanasios, "Is Mission a Consequence of the Catholicity of the Church?", *IRM*, no. 90 (2001): 409–416. Уп. такође: Ion Bria, "Reflections on Mission Theology and Missiology", *IRM*, no. 73 (1984): 66–72.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
BIBLIOGRAPHY

- Alexeev-Ch, A.; Luz, Karakolis-U. ed. *Einheit der Kirche im Neuen Testament*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2008.
- Aslanidis, Demetrios and Grigoriatis, Damascene. *Apostle to Zaire: The Life and Legacy of Blessed Father Cosmas of Grigoriou*. Tagarades: Uncut Mountain Press, 2001.
- Begzos, Marios. *Phenomenology of Religion*. Athens: Ellinika Grammata Publications, 1995.
- Behr-Sigel, Elizabeth and Ware, Kallistos. *The Ordination of Women in the Orthodox Church*. Geneva: WCC Publications, 2000.
- Behr-Sigel, Elizabeth. *The Ministry of Women in the Church*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1999.
- Bellofatto, Gina A. and Johnson, Todd M. „Key Findings of Christianity in Its Global Context, 1970–2020”. *International Bulletin of Missionary Research*, Vol. 37, No. 3, (July 2013): 157–164.
- Blane, Andrew, ed. *Georges Florovsky: Russian Intellectual, Orthodox Churchman*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1993.
- Braude, Benjamin and Lewis, Bernard, ed. *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*. Teaneck: Holmes & Meier Publishers, 1982.
- Breaban, Christiane; Deischa, Sophie; Kasselouri-Hatzivassiliadi, Eleni, ed. *Women's Voices and Visions for the Church: Reflections from Orthodox Women*. Geneva: WCC Publications, 2006.
- Bria, Ion. *Martyria-Mission: The Witness of the Orthodox Churches Today*. Geneva: World Council of Churches, 1980.
- Bria, Ion. *The Liturgy after the Liturgy: Mission and Witness from an Orthodox Perspective*. Geneva: WCC Publications, 1996.
- Ciobotea, Daniel. “Significance of the Trinitarian Theology for the Life and the Mission of the Church”. *International Journal of Orthodox Theology*, no. 1.1 (2010): 28–32.
- Clapsis, Emmanuel, ed. *Violence and Christian Spirituality: An Ecumenical Conversation*. Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 2007.
- Clapsis, Emmanuel. *The Boundaries of the Church: An Orthodox Debate, Orthodoxy in Conversation: Orthodox Ecumenical Engagements*. Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 2000.
- Clapsis, Emmanuel. “Inter-religious Dialogue and Universal Salvation”. *Theologia*, 84 (2013): 81–104.
- Conradie, Ernest M. *Christianity and Ecological Theology: Resources for Further Research*. Publications of the University of the Western Cape, Stellenbosch: Sun Press, 2006.
- Courbage, Youssef and Fargues, Philippe. *Chrétiens et Juifs dans l'Islam arabe et turc*. Paris: Fayard, 1992.
- Cragg, Kenneth. *The Arab Christian: A History in the Middle East*. Louisville, KY: Westminster/John Knox Press, 1991.

- Demacopoulos, George E. and Papanikolaou, Aristotle. *Orthodox Constructions of the West*. New York: Fordham University Press, 2013.
- Drohan, Brian. "Defying Decolonization: Anticolonial Nationalism and the Greek-Cypriot Liberation Movement". Accessed May 5, 2017, <http://imperialglobalexeter.com/2014/10/06/defying-decolonization-anticolonial-nationalism-and-the-greek-cypriot-liberation-movement>.
- Duchrow, Ulrich and Hinkelammert, Franz. *Property for People, Not for Profit: Alternatives to the Global Tyranny of Capital*. Geneva: WCC Publications, 2004.
- FitzGerald, Kyriaki Karidoyannes, ed. *Orthodox Women Speak: Discerning the "Signs of the Times"*. Geneva/Brookline, MA: WCC Publications/Holy Cross Orthodox Press, 1999.
- FitzGerald, Kyriaki Karidoyannes. *Women Deacons in the Orthodox Church. Called to Holiness and Ministry*. Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 1998.
- Florovsky, Georges. "The Doctrine of the Church and the Ecumenical Problem". *The Ecumenical Review*, no. 2-3 (1950): 152-161.
- Florovsky, Georges. "The Limits of the Church". *Church Quarterly Review* (1933): 117-131.
- Florovsky, Georges. *Ecumenism I: A Doctrinal Approach*. Vaduz, Europa/Belmont, MA: Buechervertriebsanstalt, 1989.
- Frei, Hans W. *Theology and Narrative: Selected Essays*, edited by George Hunsinger and William C. Placher. New York: Oxford University Press, 1993.
- Garrett, Paul D. *St. Innocent, Apostle to America*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1979.
- Goldberg, Michael. *Theology and Narrative: A Critical Introduction*. Nashville: Abingdon, 1982.
- Golder, F. A. *Father Herman, Alaska's Saint*. San Francisco: St. Herman's Brotherhood, 2004.
- Gregory of Nazianzus. *Discourse 36*, J.-P. Migne, P. G. 36, 289B.
- Hauerwas, Stanley and Jones, Gregory L., ed. *Why Narrative? Readings in Narrative Theology*. Grand Rapids: Eerdmans, 1989.
- Hayes, Stephen. "Orthodox Mission in Tropical Africa". Accessed May 3, 2017, <http://www.hchc.edu/missions/articles/articles/orthodox-mission-in-tropical-africa>.
- Holland, Robert. *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Hovorun, Cyril. "Borders of Salvation: Reading Fathers with Russian Theologians", in *Für uns und für unser Heil: Soteriologie in Ost und West. Forscher aus dem Osten und Westen Europas an den Quellen des gemeinsamen Glaubens. Studententagung, Erztergom*, edited by Theresia Hainthaler, Franz Mali, Gregor Emmenegger und Manté Lenkaitytė Ostermann, 313-322. Innsbruck-Wien: Tyrolia-Verlag, 2014.
- Johnson, Todd M. and Ross, Kenneth. ed. *Atlas of Global Christianity*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- Johnson, Todd M. ed. *Boston: The Changing Contours of World Mission and Christianity*. Eugene: Pickwick Publications, 2012.
- Kalaitzidis, Pantelis. "Challenges of Renewal and Reformation Facing the Orthodox Church". *The Ecumenical Review*, no. 61 (2009): 136-164.

- Kalaitzidis, Pantelis. “La relation de l’Eglise à la culture et la dialectique de l’eschatologie et de l’histoire”. *Istina*, no. 55 (2010): 15.
- Kalaitzidis, Pantelis. “Orthodoxy and Hellenism in Contemporary Greece”. *St Vladimir’s Theological Quarterly*, no. 54 (2010): 369–370.
- Kalaitzidis, Pantelis. “The Temptation of Judas. Church and National Identities”. *The Greek Orthodox Theological Review*, no. 47 (2002): 357–379.
- Kalaitzidis, Pantelis. “From the ‘Return to the Fathers’ to the Need for a Modern Orthodox Theology”. *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, no. 54 (2010): 5–36.
- Kalaitzidis, Pantelis. *From the Division of Gender to the Unity of the New Life in Christ: Orthodox Theology Facing Women’s Quest for Equality and Participation in Church Life*. Athens: Indiktos Publications, 2004.
- Kalaitzidis, Pantelis; FitzGerald Thomas, ed. *Orthodox Handbook on Ecumenism*. Volos, Geneva, Oxford: Volos Academy Publications, WCC Publications, Regnum Books International, 2014.
- Kalaitzidis, Pantelis; Papathanasiou, N. Athanasios; Theophilos Ambatzidis, ed. *Turmoil in Postwar Theology: The „Theology of ’60s*. Athens: Indiktos Publications, 2009.
- Karmiris, Ioannis. “The Universality of the Salvation in Christ”. *Theologia*, 51 (1980): 645–691
- Karmiris, Ioannis. “The Universality of the Salvation in Christ”. *Theologia*, 52 (1981): 14–45.
- Karmiris, Ioannis. *The Salvation of the People of God Outside the Church*. Athens, 1982.
- Kasselouri-Hatzivassiliadi, Eleni; Mbano Moyo, Fulata; Pekridou, Aikaterini, ed. *Many Women Were Also There... The Participation of Orthodox Women in the Ecumenical Movement. Past, Present, Future*. Geneva/Volos: WCC and Volos Academy Publications, 2011.
- Keshishian, Aram. *Orthodox Perspectives on Mission*. Oxford: Regnum Lynx, 1992.
- Keum, Jooseop, ed. *Together Towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes*. Geneva: WCC Publications, 2013.
- Khodr, Georges. “An Orthodox Perspective of Inter-Religious Dialogue”. *Current Dialogue*, no. 19, (1991): 45–64.
- Khodr, Georges. “Christianity in a Pluralistic World-The Economy of the Holy Spirit”. *The Ecumenical Review*, no. 23. 2 (1971): 118–128.
- Lorieux, Claude. *Chrétiens d’Orient en terres d’Islam*. Paris: Perrin, 2001.
- Lossky, Vladimir. *The Mystical Theology of the Eastern Church*. London: J. Clarke, 1957.
- Loughlin, Gerard. *Telling God’s Story: Bible, Church, and Narrative Theology*. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 1996.
- Masters, Bruce. *Christians and Jews in the Ottoman Arab World: The Roots of Sectarianism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Matthey, Jaques, ed. *Come Holy Spirit, Heal and Reconcile! Report of the WCC Conference on World Mission and Evangelism, Athens, Greece*. Geneva: WCC Publications, 2008.
- Mayes, Stanley. *Makarios: A Biography*. New York: St. Martin’s Press, 1981.
- Khodr, Georges. *Lappel de l’Esprit. Eglise et société*. Paris/Pully: Cerf/Le sel de la terre, 2001.

- Moşoiu, Nicolae. ed. *The Relevance of Reverend Professor Ion Bria's Work for Contemporary Society and for the Life of the Church*. Sibiu: Editura Universităţii, 2010.
- Müller, Karl; Sundermeier, Theo; Bevans, Stephen B.; Bliese, Richard H., ed. *Dictionary of Mission: Theology, History, Perspectives*. Maryknoll: Orbis Books, 1997.
- Nissiotis, Nikos A. "La présence dynamique et la mission de l'Église locale dans le monde d'aujourd'hui", in *Eglise locale et église universelle*, edited by Métropolitite Damaskinos de Tranoupolis, 309–327. Chambésy: Les éditions du Centre orthodoxe, 1981.
- Nissiotis, Nikos A. "The Ecclesiological Foundation of Mission from the Orthodox Point of View". *The Greek Orthodox Theological Review*, no. 7 (1961–62): 22–52.
- Nissiotis, Nikos A. "The witness and the Service of the Eastern Orthodoxy to the One and Undivided Church". *The Ecumenical Review*, no. 14 (1962): 192–202.
- Obolensky, Dimitri. "Sts. Cyril and Methodius, Apostles of the Slavs". *St. Vladimir's Seminary Quarterly*, no. 7 (1963): 3–13.
- Oleksa, J. J. "Orthodoxy in Alaska. The Spiritual History of the Kodiak Aleut People". *St. Vladimir's Theological Quarterly*, no. 25 (1981): 3–19.
- Oleksa, Michael. *Alaskan Missionary Spirituality*. New York: Paulist Press, 1987.
- Oleksa, Michael. *Orthodox Alaska*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1993.
- Papaderos, Al. "Liturgical Diakonia", in *An Orthodox Approach to Diakonia. Consultation on Church and Service*. *Orthodox Academy of Crete*, edited by George Tsetsis, 17–46. Geneva: WCC Publications, 1980.
- Papanikolaou, Aristotle. "Tradition or Identity Politics: The Role of the 'West' in Contemporary Orthodox Theology", in *Tradition and Dogma: What Kind of Dogmatic Theology Do We Propose for the Present?*, 242–250. Arad: Theology Faculty of Arad, 2010.
- Papanikolaou, Aristotle. *Mystical as Political: Democracy and Non-Radical Orthodoxy*. Notre Dame: Notre Dame University Press, 2012.
- Papathanasiou, Aristotle. "Liberation Perspectives in Patristic Thought. An Orthodox Approach". *Academic Yearbook of the Graduated Program "Studies in Orthodox Theology, Faculty of Human Sciences, Hellenic Open University"* no. 2 (Patras, 2011): 422–423, 432.
- Papathanasiou, Athanasios N. "The Church as Mission: Fr. Alexander Schmemmann's Liturgical Theology Revisited". *Proche-Orient Chrétien*, no. 60 (2010): 36–41.
- Papathanasiou, Athanasios N. "The Images of the Kingdom: Some invisible points of Cabasilas, and Some Temptations of Eucharistic Theology". *Synaxi*, no. 114 (2010): 13–21.
- Papathanasiou, N. Athanasios. "If I cross the boundaries, you are there! An affirmation of God's action outside the canonical boundaries of the Church". *Communio Viatorum*, no. 53.3 (2011): 40–55.
- Petrou, Ioannis; Tsompanidis, Stylianos; Gkoutsioudis, Moschos, ed. *The Ecumenical Dialogue in the 21st Century: Festschrift for Emeritus Professor Petros Vassiliadis*. Thessaloniki: Vantias Publications, 2013.
- Pimenides, Froso and Roidis, Stelios, ed. *Sinassos in Cappadocia*. Athens: Agra Publications, 1986.
- Roberts, Dana. *Christian Mission: How Christianity Became a World Religion*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2009.

- Roudometof, Victor. *Globalization and Orthodox Christianity: The Transformations of a Religious Tradition*. New York and London: Routledge, 2014.
- Runciman, Steven. *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- Sauca, Ioan. „The Church Beyond our Boundaries/The Ecumenical Vocation of Orthodoxy”. *The Ecumenical Review*, no. 56. 2 (2004): 211–225.
- Sauter, Gerhard and Barton, John. *Revelation and Story: Narrative Theology and the Centrality of Story*. Aldershot: Ashgate, 2000.
- Schmemmann, Alexander. *Sacrament of the Kingdom*. Crestwood: St. Vladimir’s Seminary Press, 1987.
- Senturias, Erlinda N.; Gill, Theodor A. ed. *Encountering the God of Life: Report of the 10th Assembly of the World Council of Churches*. Geneva: WCC Publications, 2014.
- Smith, Barbara S. *Orthodoxy and Native Americans: The Alaskan Mission*. Crestwood: St. Vladimir’s Seminary Press, 1980.
- Song, C. S. *In the Beginning Were Stories, Not Texts: Story Theology*. Eugene: Cascade Books, 2011.
- Stamooolis, James J. *Eastern Orthodox Mission Theology Today*. Maryknoll: Orbis, 1986.
- Thais, Sister. “Archimandrite Macarios: Founder of the Altai Mission in Siberia”. *Orthodox Alaska*, no. 4 (1974)
- Thomas, David, ed. *Syrian Christians: The First Thousand Years*. Leiden: Brill, 2001.
- Tsompanidis, Stylianos Ch. *Meta-liturgia: The Orthodox Contribution in the Common Christian Witness for Justice, Peace, and Integrity of Creation*. Thessaloniki: Pournaras Publications, 2009.
- Tsompanidis, Stylianos. „The Ecumenical Process of AGAPE: An Orthodox Perspective”, in *A Testimony to the Nations: A Vigintennial Volume Offered to the Ecumenical Patriarch Bartholomew*, 905–923. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 2011.
- Tsompanidis, Stylianos. “The Church and the Churches in the Ecumenical Movement”. *International Journal for the Study of the Christian Church*, no. 12 (2012): 148–163.
- Tyllirides, Makarios. “The Makarios Legacy in Kenya”, in *You Shall Be My Witnesses: Mission Stories from the Eastern and Oriental Orthodox Churches*, edited by Georges Lemopoulos, 121–132. Katerini: Tertios Publications, 1993.
- Tyllirides, Makarios. *Testimonies of Life*, vol. 1–3. Nairobi, 2006–2012.
- Vassiliadis, Pantelis and Tsompanidis, Stylianos. „Economia Mondiale, Cambiamenti Climatici, Dibattito Interreligioso: La Testimonianza Cristiana nell’era della Globalizzazione”, in *La Testimonianza della Chiesa nel mondo contemporaneo. Atti del XII Simposio intercristiano, Tessalonica, 30 agosto — 2 settembre 2011*, edited by Luca Bianchi, 63–86. Padova: Edizioni San Leopoldo, 2013.
- Vassiliadis, Petros. „Orthodox Christianity [and Politics]”, in *God’s Rule: The Politics of World Religion*, edited by Jacob Neusner. Washington, D.C.: Georgetown University Press (2003): 85–105, 95.
- Vassiliadis, Pantelis. „Biblical Perspectives of Economy”, *Theologia*, no. 83. 2 (2012): 25–36.
- Vassiliadis, Petros. “Reconciliation as a Pneumatological Mission Paradigm: Some Preliminary Reflections by an Orthodox”. *International Review of Mission*, no. 94 (2005): 30–42.

- Vassiliadis, Petros. „Eschatology and the Mission of the Church: An Homage to Dumitru Staniloae”, in *Anuarul Facultății de Teologie “Patriarhul Justinian,” Lucrările Congresului „Dumitru Stăniloae”*, edited by Constantin Coman, 123–135. București: Editura Universității București, 2004.
- Vassiliadis, Petros. „Economy for Life, Justice and Peace for All”. *Theologia*, no. 83. 4 (2012): 205–217.
- Vassiliadis, Petros. *Eucharist and Witness. Orthodox Perspectives on Unity and Mission of the Church*. Geneva/Boston: WCC, Holy Cross Press, 1998.
- Vassiliadis, Petros. *Introductory Remarks, Orthodox Perspectives on Mission*. Oxford: Regnum Books International, 2013.
- Vassiliadis, Petros. *Unity and Witness: Orthodox Christian Witness and Interreligious Dialogue. Handbook of Mission*. Athens: Epikentro Publications, 2007.
- Vassiliadis, Petros. “Interfaith dialogue as a Missiological Issue: Reconciliation as a New Mission Paradigm”, in *Philia and Koinonia: Festschrift in Honor of Professor Gregorios Ziakas*, 647–662. Thessaloniki: Vani Publications, 2008.
- Ventis, Haralambos. „Faltering Steps and Hopeful Perspectives in the Trajectory of Contemporary Greek Theology after the ’60s”, unpublished paper, 2010.
- Voulgarakis, Elias. *Christianity and the World: In Search of a Contemporary Christian Discourse*. Athens: Armos, 1993.
- Voulgarakis, Elias. “Missionsangaben in den Briefen der Asketen Barsanuphius und Johannes. Einleitende Gedanken und eine Unteruchung”, in *Philoxenia: Prof. Dr. Bernhard Kötting gewidmet von seinen Schülern*, edited by Anastasios Kallis, 281–307. Münster: Aschendorff, 1980.
- Voulgarakis, Elias. *Mission: Paths and Structures*. Athens: Armos, 1989.
- Voulgarakis, Elias. *The Greek Orthodox Missionary Philotheos: The First Modern Greek Mission Novel*. Athens, 1970.
- Ware, Kalistos. „‘The Light that Enlightens everyone’: The Knowledge of God among non-Christians”. *Greek Orthodox Theological Review*, no. 44 (1999): 557–584.
- Whright, Terry R. *Theology and Literature*. Oxford: Blackwell, 1988.
- World Council of Churches, *AGAPE: A Background Document*. Geneva: WCC Justice, Peace and Creation Team, 2005.
- Yannaras, Hristo. “A Note on Political Theology”. *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, no. 27 (1983): 53–56.
- Yannaras, Hristo. *Chapters on Political Theology*. Athens: Papazissis, 1976.
- Yannaras, Hristo. *The Freedom of Morality*. Crestwood: St Vladimir’s Seminary Press, 1984.
- Yannoulatos, Anastasios. *A Theological Approach to Understanding Other Religions, Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns*. Crestwood/Geneva: St. Vladimir’s Seminary Press/WCC Publications, 2003.
- Yannoulatos, Anastasios. *Mission in Christ’s Way*. Brookline/Geneva: Holy Cross Orthodox Press-WCC Publications, 2010.
- Ye’Or, Bat. *Les Chrétientés d’Orient entre Jihad et Dhimmitude. VIIe-XXe siècles*. Paris: Les Editions du Cerf, 1991.
- Zizioulas, John D. “Hellenism and Christianity: The Meeting of Two Worlds”, in *History of the Hellenic Nation*, vol. 6. Crestwood: St. Vladimir’s Seminary Press, 1985.

ORTHODOX THEOLOGY OF MISSION: CHALLENGES OF THE GLOBAL WORLD

PANTELIS KALAITZIDIS

Theological Academy Volos

Lecturer of Systematic Theology, Hellenic Open University

Researcher, Katholieke Universiteit Leuven

pkalaitz@acadimia.org

Summary: The dominance of the Eucharist ecclesiology in the middle of the previous century led to the underestimation of mission and missionary work. At the same time, it meant a certain animosity towards activism and social engagement. This paper shows the importance of the mission and how lack of mission in the negative way affects the Orthodox theology. Using historical examples, the author has shown that Orthodoxy, Eastern and Oriental, offers a solid and grounded theology of the mission. The mission is not just spreading the Christian message to people who know nothing of Christianity, but rather the developing awareness of the depth of the challenges of the global world. The Church facing the mission cannot remain indifferent to these challenges. Through this paper, we have shown that the mission of the very essence of the Church, is no less constitutive for the Church than the Eucharist, and that the mission is the implementation and continuation of Christ's commandment in history, "... and teach all nations, baptizing them in the name of the Father, the Son, and the Holy Spirit" (Matt. 28:19). ► *Key words:* mission, Eucharist, return to the Fathers, globalized world, Liturgy, Eucharistic ecclesiology.